

Ténymegállapítások felülbírálat a büntetőperben¹

1. A kérdés időszerűsége.
2. A ténymegállapítási funkció a perorvoslat fejlődése során.
3. A „ténykérdés jogkérdés” felosztás elmosódó határvonala.
4. A ténymegállapítási tevékenység feladat-köre.
5. Az elsőbírósági ténymegállapítás menete. A ténymegállapításokhoz való kötöttség elve.
6. A mérlegelés felülbírálat.
7. A jogi értékelés.
8. A további elemzés lehetőségei.

1. A büntető eljárás irodalmában a kodifikáció számos kérdése van napirenden. Meglepően keveset foglalkozik azonban az irodalom a másodbírósági felülbírálati keret kérdésével, amely pedig a perorvoslati jogosultság tartalmát, reális megvalósítási lehetőségeit meghatározó probléma és így az egész perorvoslati eljárás egyik központi kérdése. A probléma jelentőségének következtében a megoldás kihat nemcsak a rendes perorvoslati eljárásnak alább tárgyalt néhány kérdésére, hanem a rendkívüli perorvoslati eljárás számos, szintén napirenden levő kérdésére is, amelyeket ezúttal nem érinthetek.

A szocialista országok büntetőeljárás kódifikációjának eddigi eredményei azt mutatják, hogy a másodfokú felülbírálati keretnek: annak a mértéknek problémája, amelyen belül a másodfokú bíróság az alaphíróság egyes eljárási cselekményeit megvizsgálja, a büntető igazságszolgáltatási munka megjavításával kapcsolatban álló, időszerű kérdés. A vonatkozó irodalom áttekintése azonban meggyőz arról, hogy az irodalom — legalábbis közzétett anyaggal — mindeddig viszonylag keveset vállalt a kérdés kidolgozásából s a törvényhozók sokszor megfelelő előzetes elemzés nélkül voltak kénytelenek a kérdést rendezni.²

¹ A tanulmányban idézett belföldi folyóiratokat az alábbi rövidítésekkel jeleztem: BH. = *Bírósági Határozatok*; CGY. = *Cikkgyűjtemény* a külföldi irodalom köréből [a JK. melléklete]; JK. = *Jogtudományi Közlöny*; MJ. = *Magyar Jog*; MJSZ. = *Magyar Jogi Szemle*; RSz. = *Rendőrségi Szemle*; SZCGY. = *Szovjetjogi Cikkgyűjtemény* [a JK. melléklete.]

² A kérdés irodalma inkább a tételesjogi helyzetet vizsgálja, de lege ferenda javaslatot a kérdéssel kapcsolatban keveset találunk. A szocialista irodalomban a perorvoslatok tárgyköréből megjelent monográfiák közül Grodzinszkij, M. M., *Kaszszacionnoe i nadzornoe proizvodstvo v szovetszkom ugolovnom processzsz*, Goszjurizdat, Moszkva 1953. 229 o. c. műve inkább a tételesjogi helyzetet vizsgálja. Pavlov, Sztepan, *Vtoroin-sztanciannoto proizvodstvo v proceszsz*. Izd. Bolg. Akad. na Naukite, Szofija, 1954. 354 o. c. monográfiájában a másodbíróság különleges feladatával kapcsolatban értékes megállapításokat tesz (36—37. és különösen 41. o.), azonban munkája szintén keveset foglalkozik de lege ferenda megoldási lehetőségek felvetésével. Sztrogovics, M. Sz., legújabb monográfiájában *Proverka zakonnoszti i obosznovannoszti szudebnuh prigovorov*. Izd. Akad. Nauk, Moszkva, 1956. 314 o. az alábbiakban Sztrogovics 1956, a megal-

Büntető eljárásunk perorvoslati rendszerének módosításával kapcsolatos munkák megindultak. Számos kérdéscsoportot kell ezzel kapcsolatban megvizsgálni. Néhány kérdés megvizsgálásával a tanulmány a másodfokú bíróság felülbírálati tevékenységének részleteit elemzi. A felülbírálat (revízió) a felsőfokú bíróság sajátos eljárási tevékenysége, amelynek során az elsőbírői ítélezést a törvényben megvont keretek között és az ott meghatározott szempontok szerint átvizsgálja. Tételes eljárási jogunk szerint a felülbírálat hivatalból végzett eljárási tevékenység (Bp. 197. § 1. pont), alapvető szempontjai a ténybeli megalapozottság és az eljárási, illetőleg anyagi törvényesség felülbírálata (Bp. 201. §.). A felülbírálati tevékenység tehát elhatárolható a másodbíróság érdemi, ügydöntő, határozathozatali tevékenységétől, amelynek alapja ugyan a revízió, keretei azonban lényegesen mások, tételes fellebbezési rendszerünkben határozottan korlátozottabbak.³ Az elhatárolás következményeként tárgyunkkal kapcsolatban külön-külön vizsgálható az elsőfokú ténymegállapítási tevékenység felett végzett másodbírósági kritika, felülbírálat kérdése s a másodfokú bíróság önálló, saját ténymegállapítási tevékenységének problémája.

A kérdés megvizsgálásával kapcsolatban előre kell bocsátani mindennek előtt azt, hogy a perorvoslati rendszer kiépítése a törvénykezési szervezeti jognak és az eljárási jognak közös problémája. A probléma megoldásánál

pozottság felülbírálatával kapcsolatban elég részletesen foglalkozik a ténymegállapítás felülbírálatával kapcsolatos kérdésekkel is, elsősorban szintén tételesjogi vonatkozásban. Ugyancsak inkább a praktikum területén mozog Grodzinszkij, M. M. egyik legújabb rövid tanulmánya *A büntetőügyek vizsgálatának keretei és a Szovjetunió Legfelső Bíróságának gyakorlata*, CGY. VI—1956. 227—233. o., amelyben az elsőbíróság tényfelderítési tevékenységével foglalkozó másodbírósági ellenőrzés néhány gyakorlati kérdését vizsgálja meg.

A rövidebb tanulmányok közül Davidov, I. D., *A szovjet büntető eljárás néhány kérdése a Szovjetunió büntetőeljárás törvénykönyv-tervezetének kidolgozásával kapcsolatban* (CGY. IV—1954. 376—396. o.) c. tanulmányában a perorvoslattal részletesen nem foglalkozik. Ugyancsak eljárásjogi kodifikációs problémákat érint [Karev] Kariev, D. S., *Zagudnienia kodifikacii prava radzieckiego*. Nowe Prawo XII—1954. 4. sz. 11—14. o. c. eikkében (ua. cseh nyelven a Sovetska Veda a Pravo 1955. 369—400. o.), amelyben azonban a perorvoslatok központi kérdéseit nem érinti, hanem csupán néhány eljárási részletkérdéssel (a nyomozási intézkedések, ügyészi határozatok stb. elleni jogorvoslatok, az első fokon eljáró köztársasági bíróságok határozata elleni perorvoslat stb.) foglalkozik. A csehszlovák irodalomban Gemrich, Jan, *Nad osnovou noveho trestního rádu*. (Soudec z Lidu VII—1956. 129—135. o.) c. tanulmánya, amely az 1956. dec. 23-i új csehszlovák büntetőeljárás törvénykönyv javaslatával foglalkozik, csupán röviden érinti a kérdést, a javaslat „kaszációs-revíziós” perorvoslati rendszerével foglalkozva. A román irodalomban Stoiculescu, Ilie, *Controlul judiciar în recurs asupra aprecierii probelor*. (Justiția Nouă XI—1955. 787—960. o.) tanulmányában — amelynek központi témája a mérlegelés felülbírálata — szintén csak mellékesen érinti a kérdést. Puvcluck az 1955: 227. tvr.-ről írott magyarázata: *Modificările codului de procedură penală al RPR. aduse prin decretul 227/1955*. Justiția Nouă XI—1955. 824—835. o. inkább a tételesjogi megoldásokkal foglalkozik.

³ A lényegbeli megkülönböztetés mellett természetesen a két tevékenység egymást kölcsönösen befolyásolja. Tétcies jogunkban a határozathozatali lehetőség — pl. a reformatio in melius — a revíziós lehetőséget is megnyitja. (Bp. 205. §) A két tevékenység közötti különbségtételre l. még felszólalásomat: *A büntető perorvoslati eljárások kérdései*. Állami ny. Bp. 1956. (A Magyar Jogász Szövetség 1955. évi hévízi vándorgyűlésének anyaga 3. füzet. 23—27. o.) [Rövidítése: Hévízi vándorgy.]

A külföldi szocialista irodalomban a felülbírálat — illetőleg az azzal szinoním használt revízió — fogalmára l. Grodzinszkij, i. m. 18—19. o.; Sztrogovics 1956. 67—68. o.; Pavlov, i. m. 246—247. o.; Cselcov, M. A., *A szovjet büntető eljárás*. Jogi Kiadó, 1954. 312—313. o. stb. A tanulmányomban a felülbírálat fogalmát a következőkben ebben az értelemben használom.

abból az adottságból kell kiindulni, hogy a büntető igazságszolgáltatás, ezen belül a perorvoslati eljárás közvetlen feladatainak, működésének, illetőleg az ezzel kapcsolatos s a gyakorlatban bevált célszerűségi követelményeknek — az eljárási elveknek — mindig alá kell rendelni a szervezési kérdéseket. A kiindulópont tehát az eljárási, működési feladatok és a feladatok megoldási módjainak tisztázása — beállítva természetesen a büntető igazságszolgáltatás egész feladatkörébe — s csak ezek alapján, ezek megoldása céljából, időrendben ezeket követően kell gondoskodni a szervezeti feladatok megoldásáról. Tanulmányom keretei azonban nem engedik meg, hogy a kérdés szervezeti oldalait vizsgáljam.

2. *A perorvoslat intézménye* a büntető eljárás fejlődésének egyik eredménye. A büntetőbírói tevékenység alapvető feladata az eljárás tárgyául szolgáló emberi magatartásnak, a jogi megítélés alá tartozó — büntetőjogilag releváns — objektív történelmi folyamatnak a tárgyi, fizikai valósággal egyező rekonstrukciója, s majd — ennek a megállapításnak, tényleírásnak az alapján, amennyiben vádlott bűnösségét megállapítják — a törvénynek megfelelő büntetés kiszabása. Ezek során az elsőfokú bíróság hibákat követhet el, amelyek ellenőrzése és kijavítása — ugyancsak hosszas történelmi fejlődés eredményeként — rendszerint egy magasabb fokú bíróság feladata. A büntetőügy többszöri, egymást követő megvizsgálása egyik biztosítéka annak, hogy a bírói ítélet tárgyilagos, elfogultságtól mentes, helyes s az állami büntetőigény kielégítéséhez az adott történelmi fejlődési fokon szükséges mértékű, igazságos lesz. A modern szocialista perorvoslati eljárásokban a dialektikus szemléletet, a több oldalról való megismerést az a megoldás is biztosítani kívánja, hogy a másodbírói *cognitio* tárgya elsősorban nem az ügy, hanem az elsőfokú ítélet helyességének megvizsgálása s az érdemi bírálatra csupán akkor kerül sor — perorvoslati rendszerek egymástól eltérő megoldásai szerint akár a másodfokú, akár újból az elsőfokú bíróságok előtt — ha az ítéletben, illetőleg az azt megelőző eljárásban a másodfokú bíróság olyan hiányosságot észlel, amelynek következtében az ítéletet nem tartja törvényesnek. A kritika elve és a másodbírói nevelő, oktató, instrukatív tevékenysége a szocialista perorvoslati rendszerek egyik legjellemzőbb sajátossága.⁴

A fejlődés során állandó kérdés volt a perorvoslatok kialakulásával kapcsolatban az első- és másodfokú — illetőleg a történelmi kialakulás folyamán esetleg még többfokú — bíróságok feladatkörének megfelelő szétválasztása. A kontinentális perjogokba a kérdés megoldásaként a francia polgári forradalmat követően belekerült az az alapvető felfogás, hogy a büntetőjogi-lag releváns cselekmény, a bíró szempontjából objektív történelmi folyamat, a *történelmi tényállás*⁵ rekonstrukciója kizárólag a közvetlenség alapján eljáró bíró-

⁴ A szovjet bírói gyakorlatban a másodfokú bíróság irányító, nevelő jellegű tevékenységére l. a Szovjetunió Legfelső Bírósága 1950. dec. 1-i 17/15/U. sz. teljes ülési határozatának 4. pontját (a határozat teljes szövegét közli a *Justitia Nouă* XI — 1955. 889—905. o., az idézetre l. 903—904. o. Az irodalomban ugyancsak l. Grodzinszkij, i. m. 18. s. köv., Pavlov, i. m. 35—41. o.

Az NDK 1952. okt. 11-i büntető eljárási törvénykönyve tételesen is hangsúlyozza a bírósági kritika elvét. (4. §, az irodalomban Benjamin, Hilde, *Die Prinzipien des Strafprozessrechts*. (Grundriss des Strafverfahrens der Deutschen Demokratischen Republik. Zentralverlag, Berlin 1953. 13—14. o.)

⁵ A releváns konkrét történelmi folyamat, a bűncselekmény absztrakt fogalma — a Bt. terminológiájában: a törvényi tényállás — végül az objektív jelenség utólagos leírása: a ténymegállapítás közötti különbségtétel nézetem szerint nemcsak elméleti

ság feladata. A polgári forradalom eredményeként a legsúlyosabb természetű bűncselekmények miatt indított eljárás során az elsőfokú ítélkezésben döntő szerepre jutott esküdtszék intézménye a forradalom által diadalra vitt eljárásjogi alapelvek: a nyilvánosság, közvetlenség, kétoldalú meghallgatás, szóbeliség elvét is következetesen érvényesítette. Az eljárásjogi biztosítékok viszonylag széleskörű megvalósításával létrejött esküdtszéki ítéletet természetesen már nem lehetett jobb megismerést nem biztosító eljárás alapján megváltoztatni s ezért a francia forradalom által létrehozott perorvoslati rendszer — amelyet azután az 1808. évi Code d'instruction criminelle is szinte teljes mértékben átvett és amely a legtöbb kontinentális perorvoslati rendszer kialakulását befolyásolta — alapvető tételként azt az elvet fogadta el, hogy a másodfokú bíróság az ügy érdemét nem vizsgálhatja felül és abban nem dönthet. Az esküdtszéki ítélet ellen használt perorvoslat alapján a másodfokú bíróság nem bírálhatja felül az elsőfokú bíróság ténymegállapításait, hanem csupán azt, hogy az ítélet alakilag szabályos-e és hogy a bíróság a megállapított tényekre helyesen alkalmazta-e a törvényt. Ezt az elválasztó vonalat általában „ténykérdés-jogkérdés” megjelöléssel szokták kifejezni.⁶ Az esküdtszéki ítélkezés felett másodfokban döntő semmitőszék az ügy érdemét nem is vizsgálja felül, abban nem dönthet, hanem a törvénysértés megállapítása esetén az ítéletet megsemmisíti, hatálytalanítja (casser) és visszaküldi az érdemi bíróságnak.⁷

A kasszacionális ítélkezés rendszerével szemben — a bíróságok felülbírálati tevékenységének hangsúlyozásával elnevezett — revizionális perorvoslati rendszer kivételes esetekben —, ha az elsőfokú bíróság az anyagi törvényt sértette meg, de ténymegállapításai egyébként alkalmasak az ügy érdemének

munkában, hanem tétles törvényben is szükséges volna. A Bp. szövegezése erre nincs tekintettel, hanem a „bíróság által megállapított tényállást” (pl. 197. § 1. bek.) „tényállás megállapítását” (pl. 203. § 1. bek. stb.) vagy „ténymegállapítást” (pl. 184. § 3. bek., 209. § 2. bek. stb. stb.) használja. Különösen pontatlan az utóbbi törvényhely további szöfűzése... „felmerült[?] ténymegállapítás...” Ilyen következetlenség az 1951. évi III. tv. szövegezésénél is előfordul.

⁶ A ténykérdés-jogkérdés történeti fejlődésének bemutatása meghaladná tanulmányom kereteit. Magát a különbségtételt — nem pontosan a mai értelemben — már a római jog ismerte, a kánoni perjog sok részletében kidolgozta. Mint a perorvoslati keretét meghatározó alapot a francia polgári forradalom használja fel. Vö. még Szüts Miklós *A tény- és jogkérdés határai körül* (Jogi dolgozatok a Jogtudományi Közlöny ötven éves fennállásának emlékére, 1865—1915. Franklin, Bp. 1915. 704 o.)

⁷ A francia semmitő-rendszer kialakulására mindmáig legbővebb forrás Esmein, A.: *Histoire de la procédure criminelle en France*. Larose et Forcel, Paris, 1882. 388—480. o., amelyben — sajnos — nagyon kevés adat van a perorvoslatokra. Még összefoglalóbb jellegű Esmein, A.: *Cours élémentaire d'histoire du droit français*. Sirey, Paris, 1925. 742—744. o. Az eljárásjogi munkák közül alapvető Hélie, Faustin, *Traité d'instruction criminelle*. Henri Plon, Paris, Tome I. 1866. 350. s. köv., a modern munkák közül — elsősorban a hatályos helyzetre — Garraud, R., *Précis de droit criminel*. 13. éd. Sirey, Paris, 1921. 1004. s. köv. és Donnedieu de Vabres, H[enri], *Traité de droit criminel et de législation comparée*. 13. éd. Sirey, Paris, 1947. 856. s. köv. o. stb.

A forradalom törvényhozására a külföldön: Poljanszkij, N. N., *Szudebnoe zakonodatel'sztvo Ucsreditel'nogo i zakonodatel'nogo szobranij v epohu pervoj francuzkoj revoljucii*. 1789—1792. SZGP. 1939. 5. sz. és Poljanszkij, N. N., *Voproszi teorii szovetszkogo ugolovnogo procesza*. Izd. Moszkovszk. Universzitet, Moszkva 1956. 33—35. o. stb. Nálunk a kérdés történeti feldolgozására utoljára I. Lukáts Adolf.: *A cassationális eljárás a szakbírói és esküdtbírói ügyekben*. (Farkas Lajos-émlékkönyv. Stein J. ny., Kolozsvár 1914. 226—230. o.)

eldöntésére — megengedi az elsőfokú érdemi döntésnek a másodfokú bíróság által történt megváltoztatását.⁸ E két perorvoslati alaptípusban tehát az elsőbírósági ténymegállapítások elvben a magasabbfokú bíróságot is kötötték. A kontinentális perorvoslati rendszer kialakulásával semmi kapcsolatban nem volt az angol perorvoslati rendszer fejlődése.⁹

A szocialista országok büntetőeljárása a fejlődés kezdetén a polgári forradalom jogalkotásának eredeti, haladó formáit használta fel. Ezeket a formákat a szocializmust építő társadalom szükségleteihez képest új, megváltozott tartalommal töltötte meg, amelyben a szocialista igazságszolgáltatás alapvető célkitűzései minden alaki korlátozástól mentesen érvényre juthattak és amelyben a helyes megoldáshoz vezető, célszerű lehetőségeket a kellő mértékben felhasználták.

A szovjet fejlődésben a kasszatórius megoldás a jellegzetes s számos népi demokratikus ország eljárásjoga szintén ezt a megoldást választja kizárólagos rendszerként.¹⁰ Maga a szovjet eljárás is bizonyos fejlődésen ment azonban át. A szigorú kasszatórius rendszer ugyanis gyakorlatilag egyre kevésbé volt a mindennapi élet szükségleteinek megfelelően alkalmazható s ezért ma a szovjet eljárás is alkalmaz reformatórius jellegű megoldásokat.¹¹

A hazai jogfejlődésben a büntető eljárásnak a francia polgári forradalom által diadalra vitt eszméi a reformkorban váltak a haladó irányzatok követeléseivé. A reformkor büntetőeljárásjogi tervezetei határozottan a kasszációs

⁸ A revíziós perorvoslatot az 1877. évi német birodalmi eljárási törvénykönyv dolgozta ki. Előzményeire és a kasszacionális eljáráshoz való kapcsolataira legrészletesebb mindeidégig Walther, Friedrich: *Die Rechtsmittel im Strafverfahren*. 1—2. Abt. Kaiser Verl. München, 1853—1855. XIX, 168; VIII, 279. A német Bp. modern feldolgozásai közül nálunk ismeretes összefoglaló művek Henkel, Heinrich, *Strafverfahrenrecht*. Kohlhammer Verlag, Stuttgart—Köln 1953. 420. s. köv., Peters, Karl, *Strafprozess*. Müller Verlag, Karlsruhe 1952. 488. s. köv. stb. A két rendszer közötti összehasonlításra legújabbán I. Sztrogovics 1956. 33—37. o.

⁹ A nagyon későn kialakult angol perorvoslati rendszerrel kapcsolatban rá kell mutatni arra, hogy az angol perorvoslat különbséget tesz az ügy érdeme elleni perorvoslat és a bírói döntés, az ítélet elleni perorvoslat között. Az angol jogba egyébként a — megközelítőleg — kontinentális értelemben vett perorvoslatot csak az 1908. évi Criminal Appeal Act vezeti be. Részleteire I. Zivsz, Sz. L., *Szovremennij ugolovnij szud prišjazsnih v Anglii*. Izd. Akad. Nauk SzSzSzR. Moszkva—Leningrad, 1948. 74. s. köv. A régebbi külföldi irodalomban Bromberg, Henry, *Das Rechtsmittelwesen in England und Schottland*. Gutentag Verlag, Berlin, 1908. 62. o. Nálunk Mendelényi László *Az angol és magyar büntető perorvoslat*. JK. [Régi folyam.] LXV — 1930. 209—211. o.

¹⁰ A szovjet megoldáshoz a népi demokratikus országok büntető eljárásjoga közül az 1952. febr. 11-i *bolgár* Bp., az 1953. dec. 3-i *albán* és az eredetileg 1936-ban hozott, majd számos — időközi módosítása után — 1955. júl. 1-én közzétett *román* Bp. — amelynek hatályos perorvoslati rendszerét az 1955. 227. sz. tvr. építette ki — állanak legközelebb. A másodfokú bizonyításkiegészítés, illetve felvétel megengedésével inkább reformatórius jellegű az 1950. szept. 2-i *lengyel*, az 1952. okt. 11-i *német* és az 1956. dec. 23-i *csehszlovák* Bp.

¹¹ A szovjet eljárás fejlődéséről legrészletesebben I. Poljanszkij, *Vopr. teor.* 52. s. köv., Sztrogovics, M. Sz., *Ugolovnij proceszsz*. Goszjurizdat, Moszkva 1951. 57—64. és 274—276. o.; Cselcov, i. m. 29—57. o.; Sztrogovics 1956. 37—54. o.; végül Schaff, i. m. 115—145. o. A szovjet eljárás fejlődési irányáról I. Waszcynszky, Jan, a Grodzinszkij-monográfiáról írt recenziójában (*Panstwo i Prawo* 1953. 4. sz. 592—602. o.) A leglényegesebb módosítás az összszövetségi bírósági szervezetről szóló 1938. aug. 16-i törvény 15. §-a, amely érdemi — bizonyos keretek között a mérlegelés felülbírlására is kiterjedő — felülbírlati jogkört biztosít a másodfokú bíróság számára.

megoldásra kívánták a perorvoslati rendszert felépíteni.¹² A XIX. század második felének a bírói gyakorlaton felépülő rendszere — nem teljes következetességgel — szintén részben kasszácionális típust alakított ki,¹³ az 1896. évi XXXIII. tv.-ben kodifikált büntetőeljárás azonban a német—osztrák revíziós megoldást fogadta el.¹⁴ A törvényt a vizsgált kérdéssel kapcsolatban jelentősebb mértékben módosította az 1928. évi X. tv. 33. §-a, amely a semmisségi panasz bíróságának — egy széleskörű felülbírálati tevékenység alapján — a hiányos, homályos vagy iratellenes elsőbírósági ténymegállapítás esetében jogot adott arra, hogy — amennyiben a helyes tényállás az iratok alapján megállapítható volt — az elsőfokú bíróságok ténymegállapítását helyesbítse. Ha pedig a helyes tényállás az iratok alapján kétségtelenül megállapítható nem volt, a semmitőbíróság az ítéletet megsemmisítette és az alsóbíróságot a hiányok pótlására és új ítélet hozatalára utasította. A rendelkezés a semmitőbíróságnak a szóbeliség és a közvetlenség elvének jelentékeny megsértésével széleskörű ténybeli reformatórius jogkört adott.¹⁵ Ez a megoldás maradt

¹² A kasszációs megoldást hazánkban elsőként Szalay László fejtette ki részletebben, mint eljárásjogi követelményt. Irodalmi előzményei a kérdésnek már voltak (így pl. Szentiványi Mihály, *Széttekintés perfolymatunk mezején*. Nemzeti Társalkodó, Kolozsvár 1841. 2. félév. 21—24. sz., ism. Zsakó Gyula Magyar Jogi Szemle XXV—1944. 449—457. o.) Szalay állást foglalt az egyfokú perorvoslat mellett, amely csak a kasszáció lehet. A *Büntető eljárásról, különös tekintettel az esküdtsekekre*. Heckenast, Pest 1841. és utóbb: *Publicistai dolgozatok*. Heckenast, Pest, 1847. 1. köt. 172. o., s egyben állást foglalt a tény- és jogkérdés szétválasztása mellett is. Szerinte: „... a kasszáció hatalmas tényezőül szolgálna az országot feudális pólyából kigöngyölgetni.” (*Pesti Hírlap* 1846. máj. 22. és *Publicistai dolgozatok* Heckenast G., Pest, 1847. 2. köt. 176—178. o.) Az 1843—1844. évi javaslatok végeredményben ebben a vonatkozásban sok lényegest valósítanak meg a Szalay által kimunkált kérdésekből.

¹³ Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályzat tiszta kasszációt próbált megvalósítani. (1. rész. 109. §) Az ellenkező gyakorlatra és az 1863. évi ápr. 27-i 6902. sz. udvari rendeletre — amely az érdemi megvizsgálást és az ítélet megváltoztatását engedi meg — l. Pauler Tivadar, *Büntetőjogtan*. 3. jav. bőv. kiad. Pfeiffer Ferdinand, Pest 1872. 2. köt. 466. o., amely az időszak perorvoslati eljárására a legrészletesebb. (i. m. 458—470. old.)

¹⁴ Az 1896. évi XXXIII.-tv.-t megelőző kodifikációs munkálatok nagy irodalmi anyagára nem térhetek ki. A törvény esküdtbírói ügyekben elsőfokú perorvoslatot (semmisségi panasz), nem esküdtbírói hatáskörbe tartozó ügyekben pedig kétfokú (fellebbezés és semmisségi panasz) perorvoslatot létesít. A perorvoslati rendszer az alakai (348. §) és anyagi (385. §) törvénysértések kazuisztikus felsorolásával, valamint a felülbírálat (ott: felülvizsgálat) elveinek összefoglalásával (386—387. §) a revizionális megoldást követi.

¹⁵ Ilyen határozatot a semmitőbíróság csak hivatalból hozhatott, evégett perorvoslatnak helye nem volt. A törvényi rendelkezést megelőzőleg a semmisségi panaszra vonatkozó rendelkezések módosításáról szóló 1914. évi XVIII. tv. 33. §-ának javaslatára — az elsőbírósági ténymegállapítások kötelező erejének elvét kimondva — tartalmazott ugyan egy olyan rendelkezést, amely szerint a semmisségi bíróság az alsóbíróságok ténymegállapításai mellett más adatokat — így pl. a tárgyaláson a régi Bp. 313. §-a alapján felolvasható iratokat, a szakértőknek a főtárgyaláson előterjesztett nyilatkozatát — is figyelembe vehet (Kormányjavaslat, 31. §. 1 bek.), az országgyűlés igazságügyi bizottsága azonban a rendelkezést — mint a közvetlenség és szóbeliség elvének sérelmével egyes bizonyítékok értékeléséhez vezető lehetőséget — a javaslatból kihagyta. (A kormányjavaslat szövegére l. *Igazságügyi Javaslatoak Tára*. XIV—1914. 2. sz. 23. o., indoklására uo. 68—69. o., a bizottság döntésére uo. 81. o.)

A különbíróóságok és különleges bíróságok előtti eljárásokban iratok alapján történt felülbírálatra és ténymegállapításra az 1928. évi X. tv. előtt is volt lehetőség. Pl. a gyorsított eljárásról szóló 41 900/1917. M. E. sz. rendelet 13—14. §§; a 9570/1922 M. E. sz. rendelet 20. § stb. stb.

hatályban egészen az 1949. évi XI. tv.-ig,¹⁶ illetőleg az 1954. évi IV. tv. által bevezetett, reformatórius-kasszatórius rendszerig.¹⁷

3. *A fent vázolt egyeleemes fejlődés* folyamán — amelynek összefüggései kétségtelenül kimutathatók — a másodbírósági felülbírálat kerete a francia polgári forradalom törvényhozása által megszabott úton haladt. Ennek értelmében a legsúlyosabb jellegű — általában az esküdtbíróság, Schöffengericht stb. hatáskörébe tartozó büntetőügyekben — az ún. „ténykérdés” felett az elsőfokon eljáró bíróság dönt, amely a nyilvánosság, szóbeliség, közvetlenség, kétoldalú meghallgatás és ügyfélegyenlőség elvét az eljárásnak ebben a szakában a lehető mértékben megvalósítja. A ténykérdésben hozott döntés alapján azután az elsőfokú bíróság — esetleg csupán a bíróság szakbírákból álló tagjai — meghozzák a jogi döntést is. A másodfokon eljáró bíróság az ún. „jogkérdés” felett önállóan, az elsőfokú bíróság döntésétől függetlenül határoz, a ténykérdésben azonban általában az elsőfokú bíróság állásfoglalása köti a fellebbviteli bíróságot. Ez a rendszer megváltozik az enyhébb jellegű büncselekmények miatt indított eljárásban, amelyben a fenti két bírósági fokozat között egy közbeeső — devolutív jellegű, érdemi felülbírálatra, esetleg bizonyításfelvételre vagy kiegészítésre is kiterjedő — perorvoslat is közbeiktatódik.

A két kérdés határvonalát az eljárási tudomány és a bírói gyakorlat mindeddig megnyugtatóan nem tudta megadni.¹⁸ A fejlődés menete során ezt

¹⁶ Az 1949. évi XI. tv. vezeti be a rendes eljárásba az egyfokú perorvoslatot amely eljárási törvénytörés esetében kasszatórius (56. §), anyagi törvénytörés esetén pedig — a szükséghez képest bizonyításkiegészítéssel, illetve a bizonyításfelvétel megisméltésével — reformatórius jogkört biztosít a másodbíróság számára. (57. s köv. §§). Részletesebb feldolgozása: Kádár Miklós—Kálmán György, *A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. XI. törvények és magyarázata*. Hirlap stb. Kiadó, Bp. 199. o. (JK. törvények és rendeletek tára 1. sz.)

¹⁷ A Bp.-nek — a fentiktől eltérően értelmezett jellegére l. Kocsis Mihály 1955. márc. 26-i előadását. (Ism. Baecs Jenő JK. X—1955. 374—379. o. és Bényey Zoltán MJ. II—1955. 158—160. o.), továbbá Móra Mihály, *Büntető eljárási jog*. [Egyetemi jegyzet. 1956—1957. tanév 1—2. félév.] Felsőokt. Jegyzetszorosító, Bp. [Soksz.] 1956—1957. 456. o. c. munka [rövidítése Móra, Jegyz.] 351—352. o. A Bp.-nek a fellebbezési bíróság *eljárási tevékenységét* tekintve revíziós, a *felülbírálat eredményét* — a fellebbezési bíróság ügydöntési tevékenységét — tekintve reformatórius-kasszatórius jellegére l. felszólalásomat Hévízi vándorgy. 27. o.

¹⁸ Vö. Dombóváry Géza, *A Bp. reformjához*. Büntügyi Szemle II—1914. 281. s köv. o. Dombóváry kimutatja, hogy az 1896. évi XXXIII. tv.-ben felsorolt semmisségi okok közül — amelyek egyébként követik az osztrák Bp. rendszerét — az élesebb határvonal érdekében kihagyták az osztrák Bp. 281. § 5. pontját, amely szerint semmisségi ok: „ha az ítéletnek indoklása a periratokhoz csatolt okiratokkal vagy a vallomási jegyzőkönyvek és okiratok tartalma ellentétes”, mert ez a rendelkezés ténykérdést vitt be a harmadfokú felülvizsgálási jog körébe. Egyik korábbi munkájának (*A tény- és jogkérdés a bünvádi gyakorlatban*. Pfeiffer F., Bp. 1912. 72. o. /Magyar Jogászegyleti Értekezések, új folyam 5. köt. 77. füz./) végkövetkeztetéseire hivatkozva azonban kimutatja, hogy a ténykérdésnek a harmadfokú fórum elé vitelét eddigi gyakorlatunk sem kerülhette el, mert sem a hazai, sem pedig a francia, osztrák és német gyakorlat nem tudta a ténykérdést a jogkérdéstől elfogadható módon elválasztani és így a két fogalmi kör mellett hamar képződött egy harmadik (vagyis) kérdés, amely részben jogkérdés, részben pedig ténykérdés. Határozottan állást foglalt a ténykérdés-jogkérdés megkülönböztetési lehetősége ellen Vámbéry Ruzssem, *A bünvádi perrendtartás tankönyve*. 3. kiad. Grill, Bp. 1916. 52—53. o., s a megkülönböztetési lehetőség kérdését a kör négyesítő problémájához hasonlítja.

A tény- és jogkérdés elhatárolására — mélyreható történeti elemzéssel — a régi Bp. irodalmában Baumgarten Izidor tett még kísérletet (*Tény- és jogkérdés*. /*Büntető-*

a megkülönböztetést a gyakorlatban nem is vezették következetesen keresztül a perorvoslati rendszeren. Ismerünk olyan rendszereket, ahol a jogkérdés az esküdteknek feladott kérdések között is szerepelt.¹⁹ A fejlődés következő fokozatán a „ténykérdés” egyre szűkült s „jogkérdés” címén egyre inkább kiterjedt olyan kérdések eldöntésére is a felsőbb bíróságok jogköre, amelyek valójában a történeti tényálláshoz tartoznak, ténykérdések. A jogkérdés határát nem az eldöntendő kérdés természete, hanem a fellebbviteli felülbírálat igénye szerint megkívánt szükség szabta meg.²⁰ Ezt követte annak a megoldásnak kialakítása, amely megengedi a semmisségi panaszt a ténykérdésben is.²¹

A szocialista magyar büntetőeljárás irodalomban a vélemények eltérők az elhatárolás lehetőségeivel és szükségességével kapcsolatban.²² A szocialista

jogi tanulmányok. Grill, Bp. 1916. 3. köt. 217—232. o.) vázolja az utat, amit a Kúria a kérdésben — éppen a felülvizsgálat hatáskörének tágítása érdekében — megtett. Nézete szerint helyes úton halad a Kúria gyakorlata, amikor kétség esetén az eldöntendő kérdést — mint jogi kérdést — a maga hatáskörébe tartozónak tekinti. (I. m. 33. o.) Baumgarten szerint az 1911. évi I. tv-nek a felülvizsgálat keretéről szóló 534. §-a a büntető judikatúra tapasztalatain alapszik s helyesen állapítja meg a § indokolásában Plösz, hogy a felülvizsgálat — harmadfokú korlátozott, fellebbezés — köréből nem zárhatók ki olyan kérdések, amelyek szóbeli tárgyalás és bizonyításvétel nélkül tárgyalhatók, tehát: . . . „nem szoros értelemben vett jogkérdések” (i. m. 36. o.). A tanulmány a ténykérdés-jogkérdés bírói gyakorlatát indokolja, kifejezetten nem foglal állást a megkülönböztetés helyessége mellett, gyakorlati szempontból azonban — a fenti idézetből is kitévően — jogkérdés alá enged venni bizonyos tényelemeket is. Egy korábbi munkájában egyébként Baumgarten is állást foglalt a ténybeli fellebbvitel ellen (*Fellebbvitel ténykérdésben.* Franklin, Bp., 1889. 29. o. /MJÉ. 15. köt. 8. füz./ különösen 20—30. o.) elhatároló vonalnak itt is azt tartja, hogy ami a mérlegeléstől függ, az mind jogkérdés. A szándéknak jogkérdéssé való minősítésében a bírói gyakorlat azonban bizonyos ponton kénytelen volt megállni. Az 1896. évi XXXIII. tv. 441. és köv. §-aiban szabályozott jogegységi perorvoslatnak — amely egyébként a törvénysértő jogerős határozat, bírói intézkedés ellen irányulhatott — a szándékosság kérdése pl. nem lehetett tárgya. (A Kúria 1132. J. E. sz. határozata, közli Zöldy Miklós—Zalán Kornél—Lee Tibor, *A Kúria büntetőjogi gyakorlata.* Hernádi, Bp. 1948. 461. o.)

¹⁹ Így pl. az idézett 1914. évi XIII. tv. 4. § 1. bek. szerint az esküdtekhez intézendő kérdés két elkülönített részből áll: ténykérdésből és jogkérdésből.

²⁰ Dombóváry Géza előbb idézett tanulmányában végeredményben helyteleníti a tény- és jogkérdés megkülönböztetést. A megkülönböztetési lehetőséget még élesebben tagadja Rónai Zoltán, aki szerint a használható elválasztó lehetőség hiánya oda vezet, hogy „végső esetben az, hogy valami tény-e vagy jog-e attól függ, hogy a Kúria hozzá akar-e nyúlni a kérdéshez vagy nem. Szándék, gondatlanság, haszon, fenyegetés, erőszak, ittasság egyszer tény — máskor jogkérdések.” (*Az esküdtszék kérdése és a magyar esküdtbírói reform.* Politzer, Bp. 1913. 261. o. /A Huszadik Század könyvtára 53. sz./ az idézetre: 17. p.) Szűts Mildós ezzel szemben — a bírói elbíráláson felül — szükséges megkülönböztetésnek tartja az elbíráláshoz tartozó tények megismerését és a kiderített tényekhez fűzött következtetéseket. Az előbbi szintetizáló, az utóbbi analízis munka. A kettő között határ van, ezt a gyakorlatban elég nehéz megvonni, a megkülönböztetés azonban szükséges. A különbségtétel alapja nézete szerint is a közvetlenség elvének alkalmazása lehet. (I. m. 708. s köv. o.)

A későbbi irodalomban Szolnok Jenő, *A törvény lényeges rendelkezésének megértése* (MJÉT. VIII—1940. 16—36. o. és Zöldy Miklós, *Semmisségi panasz ténykérdésben* (MJÉT. IX—1941. 277—292. o. stb.) nem foglalkozik a megkülönböztetés alapjával.

²¹ Ténykérdés miatt semmisíthette meg hivatalból az elsőbíróságok ítéletét a harmadfokú bíróság az 1929. évi X. tv. 33. §-a alapján. Hasonló intézkedések megelőzően a különleges eljárásokban (7070/1941. M. E. sz. rendelet 5. §, 1938. évi XVI. tv. 11. § 2. bek. stb.) voltak.

²² Vas Tibor, (*A büntető jogorvoslat reformja.* JK. III—1948. 203—205. o.) pl. tagadja a megkülönböztetés lehetőségét, Sarlós Márton ellenben (*A büntető eljárási perorvoslat kérdéséhez.* JK. III—1948. 110—112. o.) a ténykérdés-jogkérdés felosztást

perorvoslati rendszerekben, és pedig mind azokban, amelyek alapvető megoldásként a másodbírósági kasszációt alkalmazzák, mind pedig azokban, amelyekben a reformáció gyakorlati igényei nyomultak előtérbe, szintén észlelhető bizonyos fejlődési folyamat az elsőbíróság két alapvető tevékenységének: a történeti folyamat megállapításának és az ezzel kapcsolatos jogi értékelésnek felülbírálatával kapcsolatosan. Abban a fejlődési folyamatban, amely szigorú kasszatorius megoldástól a reformatórius megoldás bizonyos fokáig megnyilvánult, kétségtelenül szerepet játszik ennek a kérdésnek a megoldása is.²³

4. A büntető ítélet elsődleges feladata a büntetőjogi megítélés alá tartozó, büntetőjogilag releváns emberi magatartásnak, cselekménynek, térben és időben csak egyszer megvalósuló és körülhatárolt, érzékeink alá fogható történetnek, jelenségnek, a fizikai valóságnak: a ténynek utólagos rekonstruálása, megállapítása és leírása. Ez a tevékenység a bíróság ténymegállapítási funkciója, amely tehát az objektív történetet utólag a valóságnak megfelelően reprodukálja.

A bírói ténymegállapítási tevékenység annyiban jogi jellegű, hogy a jelenségeknek csak a jogilag releváns csoportját vizsgálja. A jogi megítéléshez az eljárás menetében általában az olyan események megállapítása szükséges, amelyek a büntetőjogi szabályban meghatározott absztrakt rendelkezéseket — a bűncselekmény fogalomelemeit — kitöltik, megvalósítják. A bíróság tehát mindig a törvényi tényálláson mint kereten keresztül vizsgálja a megtörtént jelenségeket s a törvényi tényállásban foglalt egyes — absztrakt — elemek konkrét jelenségekre való alkalmazásának szükségességét vizsgálja. Ez a keret hasonlatos a teodolit vagy a mikroszkóp szemlencséjéhez, amely az adott esetekben meghatározza a szükséges keresési határokat. A vizsgált jelenség képe természetesen a büntető eljárásban is csak a többi összes jelenséggel összefüggésben adja a valóságnak megfelelő eredményt. A jogilag irreleváns jelenségeket a bíróság viszont elhanyagolja.²⁴ Az egyes jelenségek jellege a relevancia szempontjából azonban az eljárás során megváltozhatnak, ezért kell minden felmerült adatot gondosan rögzíteni. A büntető eljárásnak ezektől a sajátosságaitól eltekintve azonban a fizikai valóságban lejátszódott cselekmény utólagos reprodukálása nem sajátosan jogi funkció. Ezzel kapcsolatban a bíróságnak — amelynek tagjai között a hivatásos bírák mellett esetleg laikus

a perorvoslati rendszer kiépítésénél alapvető ismérvnek tekinti. (I. m. 110. o.) Móra szerint a ténykérdés-jogkérdés megkülönböztetés fennáll, az elválasztás azonban rendkívül nehéz s ennek gyakorlati következményei nehézségeket okoznak. (Jegyz. 11—12. és 408. o.)

²³ A kérdés — legrövidebbre fogott — történeti fejlődésének bemutatása nemcsak azért mutatkozott szükségesnek, mert Lukács közel ötvenéves tanulmánya óta a kérdést irodalmunkban történetileg nem foglalták össze, hanem azért is, mert csak a kérdés történelmi szemléletéből kiindulva kerüljük el azt, hogy újként kezeljük esetleg régen kipróbált és be nem vált megoldásokat.

²⁴ Az a körülmény, hogy X. állampolgár egy bizonyos helyen és időpontban pl. piros csikos ruhában vagy haránt bordázott gumitalpú cipőben volt, a büntető eljárás során esetleg irreleváns lehet, ha egy konkrét bűncselekményt elkövető személy kiléte egyéb bizonyítékokkal kétségtelenül megállapítható. Ilyen bizonyítékok nemléteben azonban esetleg utóbb relevánssá válhatnak ezek a tények is s az eljárás más adataival — a helynek és időpontnak a bűncselekmény elkövetési helyével és idejével való egybeesése, a távolról szemlélő s gyanúsított arcát nem látó, de ruháját észlelő tanúk vallomása, a bűncselekmény elkövetési helye körül talált nyomok stb. — együttesen esetleg alkalmasak arra, hogy a bíróság belső meggyőződését kialakítsák abban a kérdésben, hogy a konkrét bűncselekmény elkövetője X. volt.

bírák is helyet foglalnak — az általános emberi tapasztalat szerint kell meggyőződését a rendelkezésre álló bizonyítási eszközök maradéktalan felhasználásával kialakítania. A meggyőződés kialakulási folyamatát — az ítélet ténybeli indokolását — a bíróságnak azonban úgy kell bemutatnia, hogy az mindenki, az egész társadalom tudatára is meggyőzően hasson s már a konkrét cselekmény helyes rekonstrukciójával is megvalósítsa az igazságos ítélet egyik alapvető előfeltételét. A bírói döntést kialakító okok megismerésében és ellenőrzési lehetőségében a nyilvánosság elve érvényesül.

Bár tanulmányom keretei nem engedik meg, hogy az egész ténymegállapítási folyamatot, annak egyes részleteire — pl. a bizonyítási eljárás problémáira stb. — is kiterjedően tárgyaljam, a ténymegállapítások felülbírálatával kapcsolatban röviden vázolniom kell általánosságban a bíróság ténymegállapítási tevékenységének néhány főbb vonását.

A rekonstruálandó jelenségek a bíró szemszögéből objektív történelmi folyamatot jelentenek. A bűncselekmény alanyi oldalán azonban számos olyan jelenséggel kell a bírónak foglalkoznia, amely az ő szempontjából objektív jellegű ugyan, azonban lényegében a vádlott tudattartalmában végbement jelenség. Ez utóbbi csoportba tartozó jelenség a ténymegállapítások szempontjából számos nehézséget okoz.

A valóságban végbement események megállapításának eszközei általában a bizonyítás szokásos eszközei: tárgyi bizonyítékok, tanúvallomások, szakértői szemle stb. E jelenségekre vonatkozó egyes bizonyítékok között bizonyos értékbeli eltérések lehetnek, amelyeket a bíróság külön-külön mérlegel s az egyes bizonyítékok között mutatkozó oksági láncolat megszakadását az emberi gondolkodás általános törvényeinek megfelelően, az ismert adatokból az ismeretlen adatokra vont következtetésekkel²⁵ tölti ki. Ezzel kapcsolatosan néhány részletkérdésre alább térek vissza.

A tudattartalomhoz tartozó jelenségek rekonstruálása rendkívül nehéz. Ezzel kapcsolatban irodalmunkban már korábban is felvetődött a „tudati tények” kategóriájának kérdése.²⁶ Nézetem szerint a tudattartalmi jelenségek csoportján belül el kell határolni egymástól a tudattartalmat és a tudati folyamatokat befolyásoló fizikai adottságokat (pl. a bűncselekménnyel okozati összefüggésben álló nemi aberrációk, a beszámíthatóságot érintő kóros elváltozások, idült alkoholizmusból eredő ivási kényszer [dipszomania] stb.) és egyéb, meggyőződésbeli lelki adottságokat (osztályöntudat, nevelés, műveltség stb.) és másrészt magát a tudattartalomban végbemenő folyamatot (pl. a különös szándék kialakulásának folyamata stb.). Itt most nem érintem a tudatot az adott konkrét esetben közvetlenül nem befolyásoló jelenségeket.²⁷

²⁵ Az ítélezésben használt következtetés a logikában fogalmilag szillogizmus. (A szillogizmus fogalmára és szerkezetére l. é.é.vebben Fogarasi Béla, *Logika*. 3. kiad. Akad. Kiadó, 1955. 188. s. köv.) Minthogy a jogi terminológia ebben a vonatkozásban teljesen egyöntetű, tanulmányomban a következtetés megjelölést használtam.

²⁶ Király Tibor szerint a ténymegállapítások — a külső történés megállapítása — alapján a bíróságnak következtetnie kell a tudattartalomra („tudati tényekre”) és a tudattartalomnak mint ténynek megállapítása után kerül sorra a jogi következtetés. (Hévízi vándorgyűlés 32. o.) A „tudati tény” kategóriájának bevezetésével a szándékoság kérdése — Király nézete szerint is — kétségtelenül kívül esik a jogi értékelés körén.

²⁷ A dipszomániára l. a Legf. Bír. Bf. V. 110/1956. sz. határozatát. (BH. 1246.) A tudatot a konkrét esetben nem befolyásoló körülmény lehet pl. az iratokból minden kétséget kizáró módon kitűnő személyi körülmény, amelyek tekintetében mai bírói

A tudattartalmat befolyásoló fizikai adottságok kétségtelenül szintén tények,²⁸ objektív jelenségek, amelyek megállapítása, más életjelenségekkel való összefüggése, értékelése más tudományágak kutatási körébe tartozik. Ezeknek a tudományoknak (biológiai, orvosi tudományok, pszichiatria stb.) eredményeit a büntető eljárásban egyre fokozottabb mértékben lehet hasznosítani. Az e csoportba tartozó adatok jelentősége az, hogy rekonstruálásuk e tudományágak segítségével — gyakorlatilag legtöbbször szakértő bevonásával — történik, a tudományág alapvető törvényeinek, módszereinek figyelembevételével s mindez az objektív történések utólagos megállapításánál — a bizonyítási eljárás folyamán — általában tudományosan is ellenőrizhető, megbízható adatokat eredményez. A szakkérdésben adott vélemény azonban csak egy adat a bírói határozathoz, amelyet a bíró — az eset egyéb körülményeit is figyelembe véve — külön mérlegel. Közbevetőleg meg kell itt jegyezni, hogy a kutatási módszereket a büntetőperben csak a büntetőper sajátos természete által megkívánt alapvető garanciák — nyilvánosság, kétoldalú meghallgatás stb. — alkalmazása mellett lehet sikerrel felhasználni. Ezek a jelenségek kétségtelenül az objektív történési folyamat kategóriájába tartoznak s utólagos rekonstruálásuk az elsőbíróság ténymegállapítási feladatkörébe esik.²⁹ A pszichikai tényezők felderítése szintén feladata a büntetőbírósnak s az ezeket befolyásoló tényezők megállapítása szintén a ténymegállapítási funkcióhoz tartozik.

A tudattartalomban végbemenő folyamatra mai tényfelderítési lehetőségeink mellett rendszerint nincs más adat, bizonyíték, mint a fizikai és lelki tudattartalmi adottságok konkrét érvényesülése által előidézhető hatásra az általános emberi tapasztalatokból, tudományos eredményekből, az emberi magatartás gyakorlati ismereteiből levont következtetés. Ebben a kérdésben az elsőbíróság által felvett bizonyítás praktikusán mindig közvetett. Gyakorlatilag igen sokszor a tapasztalati úton kialakított szabálynak ilyen módon a vélemhez hasonló jellege lesz.³⁰ Bár a tudattartalomban végbemenő folyamat

gyakorlatunk szerint a közvetlenség sérelme nélkül tehet a másodbíróság ténymegállapításokat. (Legf. Bir. büntető koll. állásfogl. BH. III—1955. 90. o.) Ezekkel egyébként — a relevancia köréből való kizárással kapcsolatban — a másodfokú bíróság foglalkozhat. Így pl. nem releváns ténymegállapítást tett és így tételes jogunk szerint jogkörében maradt a Legf. Bir., amikor a büntetékiszabással kapcsolatban mellőzte annak a körülménynek súlyosbítóként való értékelését, hogy — szerelemféléstől elkövetett könnyű testi sértéssel és többrendbeli magánlaksértéssel vádolt — terhelt korábban esendőr volt, minthogy ennek a körülménynek az adott esetben különösebb súlya nem volt. Legf. Bir. Bf. V. 383/1956. BH. 1308.

²⁸ A régi Bp. irodalmában az elmeállapot tekintetében ténykérdésnek tekinti pl. vádlott testi és erkölcsi fejlődésének normális v. abnormális voltát stb. Finkey Ferenc, *Korlátolt elmeállapot és bűnözési hajlam*. MJSz. XIV—1933. 3. o.

²⁹ Így pl. az orvosszakértő megállapítja azt, hogy vádlott a bűncselekmény elkövetésekor elmebetegségben nem szenvedett, cselekményét azonban — az elfogyasztott ital mennyiségéből következtethetőleg — heveny alkoholmérgezés okozta öntudatlan állapotban követte el. A bíróság ezzel szemben a vádlottnak a cselekmény elkövetését közvetlenül megelőző magatartásából — búcsúlevelek írása, hozzátartozóitól történt elbúcsúzás stb. — továbbá a tett elkövetése utáni viselkedéséből arra következtethet, hogy vádlottnál az eszmélés nem szűnt meg és cselekménye következményeivel is tisztában volt.

³⁰ Így pl. a bűncselekmény elkövetésére felhasznált eszközökből a szándékra levont következtetés esetében. Bár ebben a kérdésben a régi Btk. hatálya alatt elcinte volt bizonyos ingadozás — így pl. nem állapított meg szándékosságot a bíróság a töltött fegyver csövével a fejre alkalmazott ütés esetében — (Kúria 1393. J. E. sz. határozat,

is kétségtelenül tényjelenség, gyakorlatilag ma a legtöbb esetben nem a ténymegállapítási funkcióra jogosított bíróság mondja ki a döntő szót ezzel kapcsolatban.³¹

Kétségtelen, hogy a bírói gyakorlat a tudattartalomban végbement folyamat rekonstruálására számos, gyakorlatilag bevált tapasztalati szabályt alakított ki, pl. a bűnösség egyes alakzatainak — mint előre megfontolt szándék stb. — gyakorlati megállapítására.³² Nem kétséges ugyanakkor azonban az sem, hogy — az objektív történelmi folyamat utólagos megállapításának körén belül — a tudattartalmi jelenségek rekonstruálása is ténymegállapítás, s a perorvoslati eljárást és szerkezetet erre az elvi alapra kell felépíteni. A releváns tényjelenségek lényegének tisztázása és ezzel kapcsolatban a ténymegállapítási funkció elhatárolása a másodbíróság egy későbbi tevékenységétől: a jogi értékeléstől, gyakorlatilag hasznosítható eredményeket ad.

5. *A való tényállás megállapításának* a történetileg kialakult rendszerekben leghatékonyabb eszköze, ha a bíróság meggyőződését a valóságban végbement eseményekkel — azok megtörténtével vagy meg nem történtével — kapcsolatban, a rendelkezésre álló bizonyítási forrásokból, bizonyító tényekből maga alakítja ki. Az eljárás bizonyításfelvételi szakának alapvető követelménye tehát, hogy a ténymegállapításokhoz szükséges bizonyítási forrásokat a bíróság más tényezők beiktatása nélkül, amennyire lehetséges, közvetlenül maga szemlélje, maga vizsgálja meg, illetőleg — amennyiben ez a cselekményről közvetlen tudomással bíró személyek előadásából áll — azokat maga hallgassa meg a szükséges összes adatokkal kapcsolatban. A mai eljárás számos alapvető elve közül a szóbeliség és számos más eljárási intézkedés szintén a közvetlen észlelés lehetőségének megvalósítását segíti elő. A bíróság azután az összes észlelt bizonyítékok alapján — amelyeket egyenként és összességükben, saját

közli Zöldy—Zalán—Lee, i. m. 549. old.), az utóbb kialakult gyakorlat — a közfelfogás szerint az emberi élet kioltására alkalmas eszközöket illetően — egyöntetű. (Részletes feldolgozást ld. Angyal Pál—Isaák Gyula, *A büntetőtörvénykönyv*. Grill, Bp. 1941. I. köt. 279—281. o.) Általában az eszközökből következtetést von a szándékra a Btá. gyakorlata is s ilyen értelemben zárja ki a szándékot a nem tipikus eszközök használata esetén. (Pl. söröspohár, Legf. Bír. Bf. V. 1932/1956. sz. BH. 1511.)

³¹ Kérdés, hogy a közvetlenség elvét nem sértő ilyen ténymegállapításokat jogpolitikailag helyes volna-e teljesen kivenni a másodfokú bíróságok kezéből s kizárólag az elsőbíróságokra bízni, vagy pedig helyesebb a felülbírálati lehetőséget ebben is megadni a másodfokú bíróságnak. Álláspontom szerint eljárásjogilag a döntő kérdés a közvetlenség alkalmazhatása, mint a jobb megismerést biztosító tényező. A fejlődés iránya azonban valószínűleg az lesz, hogy a külső történelmi megállapításához hasonlóan a tudati tények megállapítását is közvetlenül, kizárólag az elsőfokú bíróság végezze el.

³² A Legfelsőbb Bíróság szerint pl. az előre megfontolás pozitív ismérvei: a cselekmény józan, higgadt megfontolása, tárgyilagos mérlegelése, a körültekintés, negatív ismérvei ezzel szemben: a tervszerűség teljes hiánya, ötletyszerűség és nagyfokú izgalmi állapot. (Bf. V. 339/1956. BH. 1351.) A régi Btk. gyakorlata a szándékot általában akkor látta előre megfontoltnak, ha „az elhatározás higgadt határozottsággal és lelki nyugalommal érlelődik meg, a kivitelben pedig tervszerű számítás érvényesül”. (Vö. Finkey Ferenc esetmegbeszélését a BJT. 89. köt. 1937. 4. s köv.) A különös szándék egyes formáinak (pl. eltulajdonítási szándék) megállapítására l. a Legf. Bír. Bf. I. 1081/1955. BH. 1033. sz. ítéletét. Mindezekben az esetekben — megalapozott elsőbírósági ténymegállapítást feltételezve — az elsőfokú bíróság sem tehet további ténymegállapítást az objektív események rekonstruálásának vonalán, csupán a ténymegállapítások újbóli jogi értékelése alapján hozhatja új döntést. Minthogy a közvetlenség elvének alkalmazása amúgy sem jelentene ezen a vonalon az objektív valóság jobb felderítését, a közvetlenség elve nem akadály abban, hogy a jogi értékelést a másodfokú bíróság saját maga végezze el.

meggyőződése szerint értékel — kialakítja saját belső meggyőződését a múltban lejátszódott emberi cselekményekkel kapcsolatban.

A közvetlenség elve alapján hozott bírósági ítélet büntetőjogi megítélés alá tartozó emberi magatartást, a múltban lejátszódott, objektív folyamatot rekonstruál. A valóságban megtörtént események bonyolultsága, összetettsége következtében a büntető eljárás során legtöbbször lehetetlen a múltban lejátszódott cselekmény minden kis részletkérdésére adatot felkutatni. Az események rekonstruálása során emiatt a bíróságnak igen sok esetben egyrészt a társadalmi élet általános tapasztalataiból és a tudományos törvényszerűségekből kiindulva, másrészt pedig az adott eset felderített adatai alapján olyan megállapításokat kell beillesztenie az objektív történeti folyamat logikailag zárt láncolatába, amelyek a bírói megítélés szempontjából szükségesek, de amelyek nem közvetlenül a bíróság előtt bemutatott bizonyítékokon alapulnak.

Ahhoz, hogy a valóságban végbement természeti és társadalmi jelenségeket megértsük, a fogalmakat ítéletek formájában — itt logikai értelemben vett ítéletről van szó — összefüggésbe kell hozni, össze kell kapcsolni egymással. Az ítéletek olyan összefüggése, amelyben egy vagy több ítélet alapján új ítéleteket alkotunk: következtetés, szillogizmus.

Ténybeli következtetés az a művelet, amikor ismert tényadatokból ismertetlen tényadatokat állapítunk meg.³³ Más, közvetlen bizonyító tény nemlétében ilyen ténybeli következtetés segítségével tudjuk csak rekonstruálni a valóságban végbement jelenséget. Az emberi élet általános tapasztalatainak megfelelően levont ilyen következtetés kitölti tehát azt az űrt, amely a valóságban végbement folyamat és a bíróság rendelkezésére álló — s csupán az objektív folyamat néhány, egymással többé-kevésbé összefüggő elemére vonatkozó — bizonyítékok között mutatkozik. Itt a következtetés tehát a közvetlenül nem észlelhető bizonyítékokat helyettesíti. A cselekményt rekonstruáló bírói ítélet — amely ebben az összefüggésben szintén a szillogizmus egyik fajtája — részletkérdéseiben a következtetések egész sorozatából áll: elsősorban a törvényi tényállás keretét kitöltő események rekonstruálásánál, majd ezt követően, a bűnösség megállapításához és a büntetés kiszabásához szükséges tények megállapításánál számtalan esetben következtet a bíróság. A bírósági ténymegállapítás kétféle módja közötti megkülönböztetés alapja lehet a felülbírálati keret meghatározásának is. Ily módon a felülbírálati keret megállapításánál eddig alapul vett *tárgyi ismérő* (ennek eredménye a felül nem bírálható ténykérdés és felülbírálható jogkérdés) helyett a *megismerési módszer* (közvetlen, illetve közvetlenül észlelt megismerési forrás: bizonyító tény) ismerve lehetne a megkülönböztetési alap. Az alábbiakban ennek lehetőségeit vázolom.

A perorvoslati rendszer kiépítésénél elsősorban arra kell figyelemmel lenni, hogy a jelenségek rekonstruálásának helyességét biztosító tényezők hatá-

³³ Így pontatlan a Legf. Bír. btető koll. 38. sz. állásfoglalása (BH. III—1955. 91. o.), amely szerint pl. a szándékot, gondatlanságot érintő megállapítások nem ténymegállapítások, hanem tényekből levont jogi következtetések. Nézetem szerint ugyanis vádlott magatartásáról — pl. abból, hogy sértett fejét egy, emberi élet kioltására a köztapasztalat szerint alkalmas eszközzel ütötte meg — elsősorban ténybeli következtetést vont le a Legfelsőbb Bíróság (törv. B. 2921/1953. sz. határozatában. BH. 187.) arra a tényre, hogy terheltnak tudatában volt az a lehetőség, hogy cselekménye a megtámadottnak halálát okozhatja. Az ütés, a használt eszköz és a tudattartalomban levő lehetőségnek mint tényadatnak együttes értékelésével minősítette a Legf. Bír. szándékosnak terhelte magatartását. Ld. még Móra, *Jegyz.* 377. o.

sát — eltekintve az objektív következményektől, mint pl. az időmúlás, a benyomások természetszerű elmosódása stb. — a lehetőség szerint kihasználjuk. A bizonyító tények egyik, gyakorlatilag legnagyobb jelentőségű válfajánál, a tanúvallomásoknál különös figyelemmel kell lenni arra, hogy a bíró a tanú vallomása, a tanúnak a jelenségről alkotott ítéletére — itt ismét logikai értelemben vett ítéletről van szó — alapozza a maga ítéletét. Ezzel kapcsolatos meggyőződését ne csupán az elhangzott szavakra, hanem a tanú egész egyéniségére: megfigyelő, megjegyző és reprodukáló tehetségére, szavahihetőségére, megfigyelésének valószínűségeire, benyomásainak keletkezési idejére, észlelőképességére, kifejező tehetségére stb. alapozza.³⁴ Ugyanez áll a szakértő tárgyi tudására és megítélő képességére, a vádlott egyéniségének a tárgyaláson megismerhető, de nem rögzíthető vonásaira stb. is. Ezekben az esetekben tehát a bíró a bizonyítékok forrásának erejét is közvetlenül észleli s a bizonyítékok mérlegelésénél ezt is figyelembe veszi. Mindezek a szóbeli vallomás mai rögzítési formájában — még ha optimális lehetőségeket is tételezünk fel, pl. gyorsírás alapján készült jegyzőkönyvben — vissza nem adhatók. A rögzítés egyéb formái (mikrofilm, normál film, magnetofon stb.) bár nagyon jó eredményekről tanúskodnak, egy távolabbi fejlődésben kétségtelenül jelentős tényezők lehetnek s a bizonyításfelvétel rögzítésével lényeges változást hoznak majd éppen a perorvoslati eljárásban azonban — főleg technikai és pénzügyi okokból — még nem annyira elterjedtek, hogy azokkal mint általános és kizárólagos módszerekkel számolni lehetne. A közvetlen észlelésen alapuló benyomások szóbeli vallomás esetében tehát semmiféle más eszközzel teljesen nem pótolhatók. A bizonyító tények másik csoportja — a szakértői szemle eredménye, a tárgyi bizonyítékok szemléje, a nyomozási kísérlet eredménye stb. — minden változtatás nélkül, később is reprodukálható anélkül, hogy hitelességéből veszítene.

A bírói meggyőződést kialakító tényezők között tehát a perorvoslati rendszer kiépítésénél feltétlenül megkülönböztetést kell tenni. A felülbírálati keret megvonalánál a ténymegállapítás helyességét a tapasztalat szerint legjobban biztosító *közvetlenség elvét* kell alapul venni. Azokat a ténymegállapításokat tehát, amelyeket az elsőbíróság az általa közvetlenül észlelt bizonyító tények alapján eszközöl, a bizonyítékokat nem közvetlenül észlelt másodfokú bíróság nem bírálhatja felül, viszont azok a ténymegállapítások, amelyekhez az elsőbíróság az ilyen, közvetlenül észlelt bizonyító tények alapján maga is ténybeli következtetéssel jut el, a másodbíróság által önmagukban és az egész bizonyítás eredményével összevetve felülbírálhatók. Így egyrészt a bizonyításfelvételnél a közvetlenség elve nem szenved törést, másrészt pedig a szélesebb

³⁴ Az újabb irodalomban pl. teljesen elhanyagolt kérdés a tanúvallomások értékelése. A régi Bp. irodalmának ezzel kapcsolatos eredményei (Moravcsik Ernő, *A tanúválasztási képességről*. Franklin ny. Bp. 1907. 42 o. Magyar Jogászegyleti Értekezések. 35. köt. 3. füz.); Stein Fülöp, *Adatok a tényállás pszichológiai diagnózisához*. Franklin ny. Bp. 1909. 78 o. (uo. 38. köt. 2. füz.); Unger Jenő, *A tanúvallomás értéke*. Hungária ny. Bp. 1938. 19. o.; Gárdus Ferenc, *A tanúvallomás*. Ludvig ny. Miskolc 1942. 11 o. stb. stb.) azt mutatják, hogy a kérdés jelenlegi állását érdemes volna irodalmunkban újra felvetni s az orvosi, pszichológiai, jogi újabb megállapításokat a gyakorlat számára szintetizálni. Az újabb irodalomból a kérdéssel csupán krimináltaktikai szempontokból foglalkozik néhány tanulmány — mellékesen — a tanúválasztási képességgel is. Bodrogi Károly, *A gyermekkorban levő tanúk kihallgatásának sajátosságai*. RSz. III—1955. 855—860. o. és Rahunov, R. D., *A tanúvallomás és a tárgyi bizonyítékok*. [Fordítás.] RSz. V—1957. 45—52. o.)

látókörrrel, nagyobb élettapasztalattal és áttekintéssel rendelkező felsőfokú bíróság felülbíráhatja az elsőfokú bíróság téves ténymegállapításait.³⁵

Az elsőbíróság — a lehetőségekhez képest — a bizonyítékok megszerzésének kérdésében a közvetlenség elve alapján jár el. Az elsőbírósági ténymegállapítások helyesbítésének ennek folytán csak annyiban lehet helye, amennyiben a fellebbezési bíróság előtt a ténymegállapítási lehetőségek jobbak, mint az elsőbíróság előtt voltak. Azokban a fellebbezési rendszerekben, amelyekben a fellebbezési szakban nincs közvetlen bizonyításvétel, a felülbírálat keretét abból a szempontból kell megvonni, hogy a közvetlenség elvéhez kapcsolódó követelményeket a fellebbezési szakban milyen mértékben kell teljesíteni. Korlátozó itt elsősorban az a megfontolás, hogy ennek következtében fokozott gondosságot kíván a másodbírósági eljárásban a való élet jelenségeit rekonstruáló elsőbírósági ténymegállapításoknak és e ténymegállapítások írásbeli rögzítésének az elsőbírósági eljárás iratai alapján történt felülbírálata.

A büntetőjogilag releváns cselekményt utólagosan reprodukáló s a legtöbb eljárás rendszerében kialakult legjobb megismerési lehetőségek figyelembevételével hozott ténymegállapítások a perorvoslat során rendkívül nagy jelentőségűek. Abból a tapasztalati tényből kiindulva, hogy az első fokon eljáró bíróságoknak általában jobb ténymegállapítási lehetőségeik vannak, mint az őket időben követő fellebbviteli bíróságoknak, a perorvoslati rendszerek nagy része elfogadja azt az alapelvet, hogy az elsőbírósági ténymegállapításokat a másodfokú bíróság ítélezésének alapjául elfogadni köteles.

Az elsőbírósági ténymegállapítások kötelező erejét — az ún. ténymegállapításokhoz való kötöttség elvét — a szocialista perorvoslati rendszerek alaptételül fogadják el. Az elv természetesen nem a maga merevségében, hanem a másodbírósági felülbírálat általános menetének megfelelően érvényesül. A másodfokú bíróság felülbírálati tevékenységében ugyanis a hivatalból való eljárás elve nagymértékben megvalósul. A másodfokú bíróság tehát jogosult elsősorban is felülbírálni azt, hogy az alsóbíróság megtartotta-e az eljárási szabályokat, amelyek alkalmazása elsődleges feltétele az eljárás törvényességének. Ezt követőleg a másodfokú bíróság megvizsgálja az elsőfokú bíróság ténymegállapításait, egyenként és összefüggésükben, különös figyelemmel azok megalapozottságára. E tevékenysége során tehát a másodfokú bíróság az elsőbíróság idevonatkozó eljárási cselekményeit vizsgálja meg. Ha az elsőbíróság eljárási cselekményeit törvényszerűeknek, ténymegállapításait pedig megalapozottnak találja, a másodbíróság az ilyeneknek talált ténymegállapításoktól ítélezése későbbi folyamán nem térhet el, hanem ítéletét ezekre köteles alapítani. Ha viszont a ténymegállapításokkal kapcsolatban — akár az eljárási szabályok megtartásának, akár pedig az ítéleti ténymegállapítások megalapozására vonatkozó kötelesség vonatkozásában — a másodbíróság törvényt sértést észlel, a ténymegállapításokat nem fogadhatja el ítélezésének alapjául, hanem az ítéletet hatálytalanítja és — a perorvoslati rendszer megoldásának megfelelően — vagy új eljárásra utasítja az elsőfokú bíróságot, vagy esetleg az új eljárást maga folytatja le.

³⁵ A másodbíróság által közvetlenül tethető ilyen ténymegállapítás, hogy a naptári adatok szerint a vádbeli időpontban már lement a nap és a holdfény következtében a szabad látást lényegesen korlátozó szürkület volt.

A régi Bp. irodalmában hasonlóan Szüts (i. m. 709—710. o.), aki szerint: „A jogkérdés bírósága részéről érinthetetlen ténykérdés határai sem terjedhetnek tovább, mint ameddig maga a közvetlenség parancsoló szükségessége terjed”.

A ténymegállapításokhoz való kötöttség elve tehát az egész ügy jogi elbírálásához szükséges határok között, a konkrét cselekmény ténybeli, történelmi oldalának, a fizikai valóságnak az elsőbíróság által az eljárási szabályok megtartásával eszközölt, megalapozott leírásához, írásbeli rögzítéséhez való kötöttséget jelent.

Tételes törvényünk szóhangzata szerint az elsőfokú bíróság „által megállapított tényállás”, lényegileg az elsőbíróság a fenti értelemben köti a másodfokú bíróságot. De lege ferenda azonban szükséges volna a pontosabb szövegezés.³⁶

A ténymegállapításokhoz való kötöttség elvének következménye, hogy a másodfokú bíróság az elsőbírósági ténymegállapítások helyébe saját ténymegállapítását nem állíthatja be: nem állapíthat meg olyan tény, amelyet az elsőbíróság nem állapított meg és nem mellőzhet olyan ténymegállapítást, amelyet az elsőbíróság megtett, hanem — ha mindezek szüksége felmerül — az elsőbírósági határozatot hatálytalanítja. A ténymegállapítási tilalom fenti általános szabálya alóli kivételként viszont a másodfokú bíróság — amennyiben ezt az iratok alapján megteheti — önálló ténymegállapítást is tehet, ha úgy találja, hogy a ténymegállapítás vádlott javára szolgál. Korlátozott mértékben tehet önálló ténymegállapítást — amennyiben ennek szükségessége és lehetősége fennáll — a polgári jogi igénnyel kapcsolatban is.³⁷

A tételes törvény alapján kialakult bírói gyakorlatunk a ténymegállapítások felülbírálatával kapcsolatban általában elfogadja a közvetlenség elvének következetes alkalmazásából eredő követelményeket.³⁸ Negatív ugyanerre mutat a másodfokú bíróság számára egészen szűk keretben nyitott jogkör a saját ténymegállapítások megtételére.³⁹ A „ténymegállapítás” megje-

³⁶ A ténymegállapításokhoz való kötöttség elvét a Bp. 197. § 1. bek. tartalmazza. Ugyanígy Jeszenszky, *Hévízi vándorgy.* 5. s. köv. o. A tételes törvény nem tesz különbséget a társadalomveszélyesség jogszabályban rögzített ismérveinek ésszerűség (törvényi tényállás) és a valóságban megtörtént esemény között s az elsőfokú bíróság által megállapított „tényállásról” beszél. A „tényállás”-on tehát itt ténymegállapítást kell érteni (ugyanígy Jeszenszky, i. m. 6. o.). Jeszenszky idevonatkozó érveit még egy vonatkozásban lehet kiegészíteni. A Bp. 184. § 3. bek. és 203. § a) pont következetesen a bíróság által „megállapított tényekről” beszél. A kötelező ténymegállapítás előfeltételei — az eljárási szabály megsértése nélkül hozott és megalapozott ténymegállapítás követelménye — a törvényszövegben szintén nincsenek benne. (L. mindezekre Jeszenszky, i. m. és saját hozzászólásom a hévízi vándorgy. 27. o.). A bírói gyakorlat általában ezt az értelmezést veszi alapul. (L. pl. a Legf. Bír. btető koll. 32. sz. állásfoglalását. BH. 1955. 89. o. és 38. sz. állásfogl. uo. 91. o. L. még Móra, *Jegyz.* 377—378. o.)

³⁷ Bp. 205. §. A ténymegállapítások kizárását illetően a bírói gyakorlat ebben az irányban halad, a további ténymegállapítások tilalmára 1. a Legf. Bír. btető koll. 32. sz. állásfogl. 2. bek. BH. 1955. 89. o., a kiegészítés tilalmára a Legf. Bír. törv. Bf. V. 2077/1943. BH. 830. stb. Az irodalomban I. Móra, *Jegyz.* 376—377. o. A polgári jogi igényre vonatkozó kérdésekkel kapcsolatos ténymegállapításokra I. alább a 40. sz. jegyzetet.

³⁸ Elvi éllel is kimondja ezt a Legf. Bír., amikor megállapítja, hogy: „... Az ún. közvetlen bizonyítékok mérlegelésének eredményét, közelebbről azt, hogy a tárgyaláson kihallgatott vádlottak, illetőleg tanúk vallomása közül melyik hiteltérdemlő és melyik nem fogadható el, a bizonyítékokat közvetlenül nem észlelő fellebbzési bíróság nem bírálhatja felül...” (Bf. I. 1967/1955. sz. BH. 1120.) Az irodalomban a mérlegelésre I. Móra, *Jegyz.* 378—379. o.

³⁹ „Hatályon kívül helyezés nélkül az elsőfokú ítélet megváltoztatására, kiegészítésére a másodfokú bíróságnak csak az iratokból minden kétséget kizáró módon kitűnő személyi körülmények tekintetében van lehetősége. Csupán az ilyen jellegű ténykörülmények esnek kívül azon a körön, amelyhez a tényálláshoz való kötöttség elve

lölés egyébként — amint arra már utaltam — a jogi relevancia körébe tartozó minden jelenségre vonatkozik.⁴⁰

A ténymegállapításokhoz való kötöttség hatályos rendszerét a jogi irodalom egyébként bírálja s a bírósági gyakorlattal támasztja alá azokat a megállapításokat, amelyek az elv lazítását követelik s a másodfokú bíróságnak a mérlegelés felülbíráására is kiterjedő jogkörét indokolják.⁴¹ Mindezek eredményeként⁴² a másodbírósági felülbírálat keretével kapcsolatban a fejlődés eddigi menetének megfelelően nézetem szerint — a jelenlegi hatályos szöveg megfelelő kiegészítésével — már kodifikálható volna az az álláspont, hogy az eljárási szabályok megsértése nélkül hozott, megalapozottnak talált, vádlott büntetőjogilag releváns magatartásával kapcsolatos elsőbírósági ténymegállapítások kötik a másodfokú bíróságot. A fejlődés mai fokán már megfontolandó volna a másodbírósági felülbírálati keret negatív elhatárolása olyan értelemben, hogy a közvetlen bizonyító tények alapján tett ténymegállapításokat a másodfokú bíróság nem módosíthatja, nem egészítheti ki és nem mellőzheti.

fűződik.” (32. sz. állásfog. BH. 1955. 90. o.) A gyakorlati szempontokból kétségtelenül célszerű állásfoglalás nézetem szerint annyira kiterjesztő értelmezés, hogy ismét csak a törvény módosítás szükségeségéig hozza előtérbe.

⁴⁰ A „ténymegállapítás” itt megjelölt fogalmához hozzátartozik még annak megjegyzése is, hogy a megjelölés alatt az elsőbírósági ítéletben bűncselekményként értékelt magatartással kapcsolatos ténymegállapításokat kell érteni. Nem lehet azonban ide érteni a bűncselekmény történeti leírásában vagy az indokolás egyéb részeiben foglalt olyan megállapításokat, amelyeket az elsőbíróság nem értékelt bűncselekményként. Vádlott bűnösségét tehát ilyen utóbbi, az elsőbíróság által nem bűncselekményként elbírált magatartással kapcsolatos ténymegállapítások alapján a másodbíróság nem mondhatja ki, hanem az ítéletet hatálytalanítja. Vö. Radó Zoltán, *Megállapíthat-e a másodfokú bíróság bűnösséget?* (MJ. II—1955. 163—164. o.) Ebből következik az is, hogy nem bűncselekményként értékelt magatartással kapcsolatos ténymegállapításokra vonatkozóan nem áll fenn a tényálláshoz kötöttség elve a fenti vonatkozásban. Így pl. a polgári jogi ígérennyel kapcsolatos olyan kérdésben, amelyben az elsőfokú bíróság érdemben nem döntött, de amely az iratok alapján (Bp. 205. § 4. bek.) eldönthető. Vö. Siklósi Gyula—Bernáth László, *A büntető eljárásban érvényesített polgári jogi ígéreny.* Kézgazd. Kiadó, Bp. 1955. 35. o. Ez az álláspont egyébként összhangban van a Pp. 253. § 2. bek.-sel, amely szintén megengedi, hogy a másodfokú bíróság — a kérelem és ellenkérelem korlátai között — olyan kérdésben is határozzon, amelyben az elsőfokú bíróság nem tárgyalt, feltéve, hogy a kérdés az iratok alapján elbíráható.

⁴¹ Vö. Salamon Géza, *Kasszációs-revizíós fellebbviteli rendszer vagy igazság.* MJ. III—1956. 263—267. o. A tanulmány főleg a bűnt. koll. 32. sz. állásfoglalásának helyességét vitatja és gyakorlati példákkal mutatja, hogy milyen kerülőt utakat kénytelen választani a másodfokú bíróság, hogy a mérlegelés eredményében álláspontját érvényre juttassa. Véggövetkeztetése: a tényálláshoz kötöttségnek a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiuma által megszövegezett fogalma nem szolgálja a szocialista eljárásjog legfőbb elvét, az igazság elvét és nem szükségképpen velejárolja a kasszációs-revizíós felülbírálati rendszernek. (I. m. 266. o.) De lege ferenda Salamon a felderítetlenség fogalmának (203. § 1. bek. b) pont) széleskörű fogalmazását javasolja. (I. m. 267. o.)

⁴² Nézetem szerint a felülbírálati keret már tételes törvényünk alapján is általánosságban megvonható. Amint erre alább néhány részletkérdésnél — így pl. a mérlegelésnél — rámutatok, a közvetlenség elvének alapulvételével tett megkülönböztetés tételes jogunk alapján alkalmazható. Több bírói döntés igazolja, hogy bírói gyakorlatunk ebben az irányban balad. Így pl. a szándék helyett ugyanazon ténymegállapítások alapján gondatlanságot megállapító Legf. Bir. Kf. I. 10. 852/1955. sz. ítélet (BH. 1397.), ugyanígy a BH. 1422. sz. alatti határozat stb. stb. vagy a gondatlanság helyett bűnösség hiányát megállapító Legf. Bir. Kf. P. 10 324/1956. sz. ítélet (BH. 1415.); a megállapított eshetőleg szándékot másodfokon kizáró Legf. Bir. BF. V. 129/1956. sz. ítélet. (BH. 1306.) Minthogy azonban a javasolt megoldás alkalmazhatósága a tételes jog alapján vitatható, a megoldást mint de lege ferenda kérdést vetem fel.

Az elsőfokú bíróság ténybeli következtetéseit azonban a másodfokú bíróság nemcsak felülbíráhatja, de saját következtetéseivel is helyettesítheti.⁴³

A szovjet eljárások és több népi demokratikus ország büntető eljárása általában hasonló körben fogadja el a ténymegállapítások kötelező erejét. Bizonyos különbségek természetesen az e csoportba tartozó megoldások között is vannak.⁴⁴ Számos eljárás viszont — egyre tovább korlátozó tendenciával — lehetővé teszi a közvetlen másodbírósági ténymegállapítást is. Az e csoportba tartozó megoldásoknál is észlelhetők árnyalati különbségek.⁴⁵

⁴³ A rendszer általános szabálya alóli kivételként — megfelelő szervezeti garanciák mellett — a másodbírósági közvetlen ténymegállapítás pergazdaságossági szempontból de lege ferenda szerintem megengedhető lenne olyan megszorítással, hogy a közvetlen ténymegállapítás szükségességét a másodbíróság maga mérlegelje.

Az 1956. dec. 23-i *csehszlovák* Bp. a megváltoztató másodbírósági határozatok körét negatív határozza meg s az esetek között egy ténymegállapítás, egy bűnösségi és egy büntetés kiszabási tilalmat állít fel. (Bp. 282. § 2. bek. a—c pontok.) Nem érintve most az egyéb eseteket, a ténymegállapítási kör negatív korlátozását — amelyet egyébként nálunk Balás P. Elemér korábban is felvetett. (*Reformgondolatok a bünvádi perjog körében*. Magyar Jogászegyleti Értekezések és egyéb tanulmányok, I—1933. 392—422. o. az idézetre 407. o.) — de lege ferenda megfontolónak tartanám.

⁴⁴ Az elsőfokon eljáró bíróság ténymegállapításai feltétlenül kötik a másodfokú bíróságot és a törvény teljesen kizárja a másodfokú bizonyításfelvételi lehetőséget a *szovjet* (OSzFSzK. Bp. 420. § stb.), a *bolgár* (1952. évi 49. tvr. 234. §) és a *román* (1955. júl. 1-i hatályos Bp. szöveg 406. § 2. pont utolsó bekezdés) büntető eljárásban.

Az irodalomban legújabbban Sztrogovics (i. m. 1956. 108—110. o.) foglalkozik a kérdéssel és e semmisségi panasz indoklásával kapcsolatban kitér arra az esetre, amikor az elsőfokú ítélet ténymegállapításai nem azonosak az eset valóságos körülményeivel. Új szerű ezzel kapcsolatban az idevágó esetekre alkalmazott csoportosítása (1. Az ítéleti megállapítás és a bizonyítékok közötti eltérés és 2. Az alkalmasság és hiteltérdemlőség hiánya az ítélet alapjául elfogadott bizonyítékoknál, uo. 108. o.) a másodbírósági felülbírálat eseteire.

A másodfokú bíróság elé terjeszthető bizonyítékok minősége tekintetében a szovjet és bolgár bírói gyakorlat és a román Bp. tételes szövege sajátos rendelkezést tartalmaz. Ezekben az eljárásokban elsősorban kasszátorius jellegű perorvoslat van. Anélkül azonban, hogy a másodfokú bíróság ezzel ténybíróvá válna, az említett eljárások megengedik, hogy a másodfokú bíróság elé új, írásbeli bizonyítékokat terjeszzenek be. (A szovjet gyakorlatra ezzel kapcsolatban I. Grodzinszkij, i. m. 45. s köv., Sztrogovics 1956. 184—191. o., az ezzel kapcsolatos határozathozatala uo. 223—224. o., továbbá Cseleov, *Tank.* 312. o., az ezzel kapcsolatos vitás állásfoglalásokra I. Nikolaev, O. Sz. recenzóját Grodzinszkij többször idézett monográfiájáról. (SzGP. 1954. 3. sz. 131—134. o.) A *bolgár* irodalomban I. erre Pavlov, *Vtoroinszt. proizv.* 247—250. o. és *Ugolovn. pravoszud.* 264—265. o. a részletek 1. még Hrisztov, Naum, *Vtorata instancija po nakazatelni delá*. Szocialiszticeszko Pravo, 1952. 2. sz. 17—22. o. A *román* irodalomban I. Pavel, i. m. 832—834. o. A másodfokú bíróságnak a bizonyítékok felülbírálásával kapcsolatos tevékenységéről szóló tanulmányában Stoescu részletesen is összefoglalja a másodfokú bíróságnak a mérlegeléssel kapcsolatos felülbírálati tevékenységét. (I. m. 799—800. o.) A részletkérdésekre, különösen az új okiratok felhasználására, illetőleg az azok alapján tehető ténymegállapításokra I. Croitoru, Trajan, *Cîteva probleme în legătură cu modificările codului de procedură penală din 14 iunie 1955.* (Justiția Nouă XI—1955. 670—674. o.) és Zverdling, I., *Scurte observații referitoare la recursul penal după decretul nr. 227/1955.* (Justiția Nouă XI—1955. 675—678. o.) cikkeit. A Stoescu és a korábbi irodalomban Feller által kifejtett álláspontot — amelyek lényege, hogy a másodbíróság a mérlegelés felülbírálatának keretén belül is csak kétségbevonhatja az elsőbírósági ténymegállapítást, és újbóli eljárást rendelhet el — legújabbban Dobrinescu kritizálja (*Apreierea probelor în recursul penal*. Justiția Nouă XIII—1957. 66—71. o.), aki a másodfokú ítélettel szemben hozott felmentő ítélet kérdésével kapcsolatban világít rá arra, hogy a másodfokú bíróság önmálló mérlegelési joga a szocialista eljárás sajátossága.

⁴⁵ Megengedi kivételesen a másodfokú bizonyítást a *csehszlovák* (Bp. 278. §), a *lengyel* (Bp. 389. szakasz 2. §) és a *német* (Bp. 269. § s köv. §§) eljárás. Az irodalom-

6. *Rendszerbelileg* a ténymegállapítási tevékenység részletkérdése, a felülbírálat szempontjából azonban gyakorlatilag az egész büntető fellebbezési rendszer számára alapvető kérdés a ténymegállapításokkal kapcsolatos elsőbírósági *mérlegelés* felülbírálata.

A mérlegelés sajátosan bírói tevékenység: jelenti a bíróságnak azt az eljárási funkcióját, amellyel az ítélezés során az előtte fekvő adatokat, valamint az ezekből következtethető összes lehetőségeket értékeli és azok közül kiválasztja a meggyőződése szerint a valóságban megtörtént eseményt, illetőleg az ehhez meggyőződése szerint fűzendő jogkövetkezményeket és kizárja az elfogadottal össze nem férő lehetőségeket, végül pedig álláspontját — mind az elfogadott, mind a kizárt lehetőség tekintetében — logikailag alátámasztja. A mérlegelés során a bíróság egész sor, egymásba kapcsolódó következtetést használ fel, logikai tevékenysége tehát poliszillogizmus. A mérlegelés eredménye, a bíróság belső meggyőződésének megfelelő ítéleti rendelkezés a következtetések egész sorozatának zárótétele.⁴⁶ A büntető ítélezésben különösen két esetben nagyobb jelentőségű a mérlegelés: a bűnösség megállapításával kapcsolatban a bűnösségre vonatkozó bizonyítékok mérlegelése, a büntetés-kiszabással kapcsolatban pedig az enyhítő és súlyosbító körülményként megállapított tények súlyának mérlegelése.⁴⁷ Itt csak a ténymegállapítási funkcióval kapcsolatos tevékenységnek, a bizonyítékok mérlegelésének felülbírálatával foglalkoztam, míg a mérlegelés egyéb eseteire a jogi értékeléssel kapcsolatban alább térek vissza.

A bizonyítékok mérlegelése a bíróságnak az a tevékenysége, amellyel az eljárásban észlelt bizonyítékokat önmagukban egyenként és más bizonyítékokhoz való kapcsolatukban — ideértve a további bizonyításra nem szoruló történeti tényekhez, valamint a tudománynak közismert és általánosan elfogadott tételeihez való viszonyukat is — megvizsgálja, azok súlyát ebben az összefüggésben leméri, értékeli és ennek alapján egyes bizonyítékokat megállapításai alapjául elfogad, másokat pedig elvet.

A mérlegelés tehát többoldalú, komplex tevékenység, amelynek leglényegesebb eleme a helyes következtetés. A modern büntető eljárásjogok a bizonyítékok értékelésének módszereként a szabad bírói mérlegelés elvét fogadják el. A bírói mérlegelés szabadsága, a bíróság belső meggyőződését kialakító

ban az új *csehszlovák* Bp-t megelőzően, a kodifikációs munkálatokra — amelyek a másodfokon kizárták volna a bizonyításfelvételt — ld. Gemrich, Jan, *Nad osnovu trestního rádu. Soudece z Lidu VII—1955.* 135—136. p., a német irodalomban Löwenthal, Heinrich, *Die Beweisaufnahme in Strafverfahren zweiter Instanz.* Neue Justiz VIII—1954. 469—471. o. és Cohn, Kurt, *Die Nachprüfung im Rechtsmittelverfahren.* Fragen des Strafprozessrechts der Deutschen Demokratischen Republik. VEB Zentralverl. Berlin 1954. 57—58. o. A *lengyel* Bp. a kivételes jelleget azzal is kidomborítja, hogy a másodfokon eljáró Legfelső Bíróság előtt nem engedi meg a bizonyításfelvételt. (Bp. 389. szakasz. 3. bek.)

⁴⁶ A bírói mérlegelésnek fenti értelmezése az irodalomban általában elfogadott álláspont. Ugyancsak gyakori a mérlegelés két tipikus esetének kiemelése. Ezzel szemben van azonban álláspont, amely szerint a „mérlegelés” csak a bizonyítékok értékelésének esetére vonatkozó, leszűkített értelmű megjelölése.

⁴⁷ Ezenkívül számos esetben mérlegel a bíróság éspedig nemcsak az elsőfokú eljárás folyamán, hanem a másodfokú eljárásban is. Pl. a „lényeges kihatást” eredményező szabálysértés (202. § 1. bek. f/pont); a büntetés kiszabására „lényeges kihatással” volt megalapozatlanság (203. § 2. bek.); a „lényegesen más büntetés kiszabását eredményező” elsőbírói tévedés (204. § 2. bek. stb.) mérlegelése.

okok szabad értékelésének lehetősége a legtöbb üntető eljárás alapvető tétele.⁴⁸ A büntetőjogilag releváns történelmi folyamat bírói megállapításánál elsődleges szempontként alapul vett közvetlenség elve a ténymegállapítási tevékenység egész menetére kihat. A bizonyítékok mérlegelésénél a bizonyítékok megszerzésének módja szintén döntő módon érvényesül. Azokban az esetekben, amikor a bírósági mérlegelés abban áll, hogy a bíróság az előtte közvetlenül bemutatott bizonyítékok — a bíróság által közvetlenül észlelt bizonyító tények — súlyát, jelentőségét, értékét egybeveti és ennek alapján — kialakult meggyőződéshez képest — elfogadja azok közül a való bizonyítékot, illetőleg kizárja a valótlan, a másodbíróság magát a mérlegelést illetően csak arra szoríthatja, hogy a bírói döntés indokoltságát — a mérlegelés egyes tételeinek logikai alátámasztását — felülbírálja. Itt a másodbíróság csupán megállapíthatja azt, hogy a közvetlenül észlelt bizonyító tények mérlegelésének eredménye indokolatlan.

Tételes büntetőeljárás jogunk ezt az álláspontot fogadja el. (Bp. 203. § 1. bek. c) pont.) A bírói gyakorlat egy nem teljesen átfogó elvi állásfoglalás⁴⁹ mellett, gyakorlatilag szintén ebben az irányban halad.⁵⁰ Ugyancsak ebben az irányban halad a szovjet⁵¹ és több népi demokratikus ország büntető eljárása is.

⁴⁸ A magyar gyakorlatra l. legújabban a Legf. Bir. Bf. I. 404/1956. BH. 1290. sz. ítéletét.

⁴⁹ A mérlegelés felülbírálatának szükségessége mellett a régi Bp. irodalmában állást foglalt Finkey Ferenc *Szemelvények* — — *kisebb szakdolgozataiból*. Dunántúli ny. Pécs, Bp. 1940. 47 o. A Legfelsőbb Bíróságnak azt az állásfoglalását, amelyben kimondja, hogy „a bíróság nem mérlegelheti a bizonyítás anyagát” (Legf. Bir. btető koll. 32. sz. állásfogl. BH. III—1955. 89. o.) csak abban az értelemben lehet nézetem szerint elfogadni, hogy a mérlegelés egyes elemeit (a mérlegelés során felhasznált ténybeli következtetést, a mérlegelés egyes tételeinek indokoltságát stb.) a másodfokú bíróság az ítélet megalapozottságának vizsgálatával kapcsolatban felülbírálja. L. még Móra, *Jegyz.* 373—377. o.

⁵⁰ A közvetlen bizonyítékok mérlegelésének eredményét — ez alatt a tárgyaláson kihallgatott vádlott és tanúk vallomása közül a hiteltérdemlő vallomás elfogadását és az összes többi kizárását érve — a bizonyítékokat közvetlenül nem észlelő fellebbezési bíróság nem változtathatja meg. Felülbírálni köteles azonban a másodfokú bíróság (Bp. 177. és 202. § f) pont) azt, hogy az elsőfokú bíróság igénybe vette-e a rendelkezésre álló valamennyi bizonyítási eszközt és ehhez képest az ügyet felderítette-e, továbbá a terhelő és mentő adatokat, a súlyosbító és enyhítő körülményeket (Bp. 3. §) figyelembe vette-e és végül, hogy a bizonyítékokat a maguk összességében értékelte-e. Az ellentmondásokat a bíróságnak hivatalból kell tisztázni. (Legf. Bir. Bf. I. 1967/1955. BH. 1120.) Ugyancsak így járt el pl. a Legfelsőbb Bíróság a BH. 673. sz. alatt közölt határozatában (Legf. Bir. törv. B. II. 1643/1954.), ahol kimondta, hogy az egymásnak ellentmondó tanúvallomások tüzetes mérlegelése nélkül nem lehet tényállást megállapítani. Ugyanez az álláspont ismerhető fel a BH. 794. sorsz. alatt közölt ítéletben (Legf. Bir. törv. B. I. 313/1955.), ahol a Legf. Bíróság kimondja, hogy az elsőbíróság köteles az egymásnak ellentmondó adatokat mérlegelni és erről ítéletében beszámolni stb.

Az iratokból a másodbíróság által közvetlenül észlelt személyi adatok tekintetében követett gyakorlat (Legf. Bir. btető koll. 32. sz. állásfogl. BH. III—1955. 90. o.) nézetem szerint ugyanezen a vonalon halad.

⁵¹ A másodfokú bíróságnak a ténykérdés mérlegelését is felöléllő felülbírálati tevékenysége kérdésében a döntő állásfoglalást a SZU Legf. Bir. 1950. dec. 1-i teljes ülési határozata jelenti, amely — a többek között — kimondja, hogy az OSZFSZK Bp. 349. §-a és a szövetséges köztársaságok büntetőeljárás törvénykönyveinek megfelelő szakaszai, amelyek az ügy érdemi megtámadását tilalmazzák, nincsenek hatályban, minthogy ellentétesek az öszszövetségi bírósági szervezeti törvény 15. §-ával. (A határozat 6. pontja, közli teljes szövegében *Justitia Nouă XI—1955. 905. o.*, magyarul a megfelelő részek kivonatolva *Cseleov, Tank. 321—322. o.*) Az irodalomban *Grodzinszkij, i. m. 170—171. o.* A szovjet irodalomról összefoglalást ad *Stoenescu, i. m. 798—877. o.* és a: *Büntető eljárási jog. Egyetemi jegyzet. Írták: Bólya Lajos—Kocsis Mihály—*

Láttuk, hogy a mérlegelés menetében az elsőfokú bíróság néha ténybeli következtetést kénytelen felhasználni. Itt magát a következtetés helyességét a másodfokú bíróság felülbírálja s ezzel magát a mérlegelés eredményét is ellenőrzi. A ténybeli következtetések felülbírálatával kapcsolatban vetődik fel az a probléma, hogy a téves elsőbírósági ténybeli következtetés helyett a másodfokú bíróság beállíthatja-e saját ténybeli következtetését, vagy pedig — állásfoglalásának feltüntetésével — az elsőfokú bíróságot utasítsa a helyes ténybeli következtetés levonására. Mindkét megoldás vitatható. Az első megoldás alkalmazása mellett szól az az érv, hogy az elsőfokú bíróság tényfelderítési lehetőségei semmivel sem jobbak, mint a másodfokú bíróság előtt lévő lehetőségek, sőt az időmúlással romlanak. Ellene szól viszont — ez álláspont szerint — az, hogy a másodfokú bíróság szervezeti adottságai nem mindig azonosak az elsőfokú szervezeti összetétellel s ennél fogva a másodfokú bíróság kevesebb biztosítékot ad a helyes ténymegállapításra. A második megoldás mellett szól az, hogy a ténymegállapítás maga egységes tevékenység és nem lehet abból csupán a következtetési részt kiragadni és más bíróság jogkörébe utalni, mert ez feltétlenül torzítani fogja az egyes bizonyítékok súlyát. Ellene szól viszont az az érv, hogy az elsőfokú bíróság ez esetben

Móra Mihály. Szerk.: Móra Mihály. Felsőokt. Jegyzetellátó, Bp. 1955—1956. 436—437. o. A bizonyítékok mérlegeléséről: Poljanszkij, I. N., *Ocenka dokazateljezto vijesztiojaszim izudom v ugovornih de lah*. SZGP. 1956. 7. sz. 28—39. o., ugyanaz románul: *Aprecierea probelor în cauzele penale de către instanța de recurs*. Justitia Nouă VI—1951. 753—762. o. és németül: *Die Beweiswürdigung in Strafsachen, durch das übergeordnete Gericht*, Rechtswissenschaftlicher Informationsdienst I—1952. Nr. 5. 17—22. o., valamint legújában Grodzinszkij, M., *A büntetőügyek vizsgálatának keretei és a Szovjetunió Legfelső Bíróságának gyakorlata*, SZCGY. VI—1955. 227—233. o. A szovjet irodalomban a bírói mérlegelés kérdéseivel legújában részletesen Golunszkij, Sz. A. foglalkozik. (*A bizonyítékok értékeléséről a szovjet büntető eljárásban*, CGY. VI—1956. 15—24. o.) Tárgykörrel kapcsolatban lényeges az a megállapítása, hogy a mérlegelés során a bírák belső meggyőződése mellett a tapasztalat objektív kritériuma is irányadó s a tudományok feladata a bírói meggyőződés objektív megalapozását biztosító eljárások kidolgozása. Sztrogovics egészen részletesen foglalkozva a bizonyítékok másodbírósági értékelésével, végső következtetésként azt állapítja meg, hogy a másodfokú bíróság rendelkezik a szükséges eszközökkel ahhoz, hogy ellenőrizze az elsőbíróság által az ügygel kapcsolatban megállapított tényeket, azonban nem rendelkezik a szükséges eszközökkel ahhoz, hogy önállóan állapítson meg az elsőbíróság által meg nem állapított tényeket. (Sztrogovics 1956. 118. o.)

Ki kell emelni azonban, hogy — amint ezekre rámutattam a Grodzinszkij-monográfiairól, továbbá a Voproszú ugovornogo processza v praktike Verhomogo Studa SzSzSzR. Goszjurizdat, Moszkva, 1955. 223. o. c. gyűjteményes munkáról írt recenzióban is — (CGY. V—1955. 277—280. o. és VI—1956. 191—192. o.) a másodfokú bírászkodásról szóló szovjet művek terjedelmük jelentős részében éppen a bizonyítékok mérlegelésének felülbírálatával foglalkoznak, ami azt bizonyítja, hogy ez a kérdés pillanatnyilag nagyon időszerű és fontos gyakorlati kérdés. Az újabb szovjet irodalomban Alevszkij, T. B., *Predeli prav szuda pri razsuzmotrenii ugovornih del v kaszszacionnom porjadke i v porjadke nadzora*, SZGP. 1956. 6. sz. 70—80. o. c. tanulmányában a másodfokú bíróságnak a mérlegelés felülbírálatára is kiterjedő jogkörét a legújabb bírói gyakorlatra való hivatkozással már nem is mint vitás kérdést mutatja be. (I. m. 71—72. o.) A másodfokú bíróságnak a mérlegelés felülbírálatával kapcsolatos tevékenységét, a következőkben foglalja össze: a) A másodfokú bíróságnak lehetősége van az ügy összes bizonyítékait — az ügy adatainak keretében — újból mérlegelni. b) Nem elégséges adatok esetében a másodfokú bíróságnak jogában áll és köteles az ezzel kapcsolatos ténymegállapítást megalapozatlannak minősíteni és ennek megfelelően az ügyet visszaadni megismételt tárgyalásra, vagy a határozatot megváltoztatni. c) Megismételt tárgyalás esetében a másodfokú bíróság nem adhat iránymutatást a bizonyítékok mérlegelés tekintetében. (I. m. 72. o.)

önálló mérlegelési lehetőségeit teljesen elveszti és eszköz lesz a másodfokú bíróság kezében a ténymegállapításokat illetően is. A célszerűségi követelmények és a szervezeti biztosítékok tehát egymást keresztezik.

Tételes törvényünk az utóbbi megoldást fogadja el és fellebbezési rendszerünkben az elsőfokú bíróság helytelen ténybeli következtetése esetében sem állíthatja be a másodfokú bíróság a saját ténybeli következtetését, hanem az ítéletet hatálytalanítja és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja.⁵² A merev szabály alól a törvény azonban lényeges kivételt tesz a vádlott javára eszközölhető megváltoztatás esetében,⁵³ egyébként pedig a felülbíráható elsőbírósági ténymegállapítások körének szűkítésével. A megoldás tehát nem számol azzal a nagy gyakorlati jelentőségű esettel, hogy az elsőfokú bíróságnak hatálytalanítás esetében nincs jobb megismerési lehetősége, mint a másodfokú bíróságnak. Nézetem szerint — mindkét megoldás hibáit elkerülendő — a másodfokú bíróság feladatkörébe kellene adni a döntést a ténymegállapítások megváltoztatásának, illetőleg a hatálytalanítás és visszakiülés szükségességének kérdésében. Megváltoztató ténymegállapítást azonban a másodfokú bíróság csak akkor hozhat, ha a vádlott a ténymegállapítási tevékenységet ellátó másodfokú bíróság előtt is megkapja mindazokat a szervezeti és eljárási biztosítékokat (ülnökök részvétele, kétoldalú meghallgatás a megváltoztató ténymegállapítás kérdésével kapcsolatban stb.), amelyek az első fokon is megvoltak.

A büntetőperben megvizsgált egyes tényjelenségek a valóságban okozati összefüggésben vannak egymással. Ugyanez a kapcsolati viszony áll fenn a tényekre vonatkozó egyes bizonyítékok között is. A való tényjelenséget tehát csak úgy lehet rekonstruálni, ha annak elemeire vonatkozó bizonyítékokat egymással is kapcsolatba hozzuk s az események logikus láncolatának megfelelően, a bizonyítékok is logikailag zárt láncolattá alakulnak.

Tételes jogunk ezt az álláspontot fejezi ki. A bizonyítékoknak „a maguk összességében” való értékelése — amely mind az elsőfokú (Bp. 177. §), mind pedig a másodfokú eljárásban (Bp. 197. § 1. bek.) alapvető szempont — ebben a vonatkozásban azt jelenti, hogy a törvény nem tesz értékbeli különbséget a közvetlenül tett ténymegállapítás és a közvetlen adat alapján levont következtetés — a közvetlenül észlelt bizonyító tény és ebből levont szillogizmus — értéke között. Ez következik egyébként a szabad mérlegelés lényegéből is. A mérlegelés menetét, eredményét kifejtő indokolás kötelezettsége — amely a szabad mérlegelés esetében a bírói önkény korrektívuma — megköveteli, hogy a döntés *ésszerű meggyőződés* eredménye legyen — tehát nem önkényes, hanem a való életből merített tapasztalatoknak és a tudományok nem vitatott tételeinek megfelelő s mindezek eredményeképpen az objektív valóságot rekonstruáló határozatot eredményezzen. A bírósági ítélet meggyőző erejét éppen az adja meg, hogy — szemben a megelőző titkos eljárási rendszerekkel — a bírói meggyőződés kialakításának folyamatát, az ítéleti rendelkezéseket alátámasztó okokat az egész dolgozó nép — jogi tekintetben az erre hivatott magasabb államhatalmi szerv: a másodbíróság — ellenőrizheti.

7. *Láttuk*, hogy a bírósági tevékenységen belül a szocialista büntető eljárás is megkülönböztetni és egymástól elhatárolni törekszik az objektív valóságnak megfelelő tény megállapításának funkcióját e tény megállapítások

⁵² Bp. 201. § és 203. § a) pont.

⁵³ Bp. 205. §.

jogi értékelésétől. Ennek tárgykörömmel kapcsolatban éppen a másodfokú bírósági felülbírálati jogkör szempontjából van döntő jelentősége. Minthogy ebből a szempontból a felosztási alap a bírósági tevékenység jellege, nézetem szerint helyesebb a megjelölésben is kidomborítani ezt és a ténykérdés-jogkérdés helyett *ténymegállapításról* és *jogi értékelésről* kell beszélni. A bírói gyakorlat szóhasználata ugyancsak erre a felfogásra enged következtetni, a gyakorlatban azonban még mindig a ténykérdés-jogkérdés megjelölés használatos.⁵⁴

A bírósági tevékenység másik feladata az adott ügy keretéhez tartozó ténymegállapítások jogi értékelése. Az ügyben megítélés alá tartozó (releváns) minden ténymegállapításhoz jogi értékelés szükséges. A jogi értékelés lényegében az a művelet, amellyel a bíró az ítéletben foglalt, konkrét ténymegállapítást a törvényt elvont rendelkezése alá vonja (subsumtio) s ennek eredményeként megállapítja, hogy a konkrét cselekmény az elvont szabály rendelkezése alá esik-e vagy sem.⁵⁵ Törvényi rendelkezésen itt nemcsak a büntetőtörvényt, hanem a büntető szabály alkalmazásához szükséges minden jogi szabályt (alkotmányjogi, államigazgatási szabályok, a polgári jog szabályai a polgári jogi igényrel kapcsolatban stb.) értünk. A bíróság egész ténymegállapítási tevékenységének menetét tehát az szabja meg, hogy a főtételként előtte álló jogszabály absztrakt elemeire keresi az alttétel számára a megfelelő konkrét jelenségeket. Minden törvényi tényállási elem (az elkövetőre nézve idegen ingó, jogtalanság, elvétel, eltulajdonítási szándék stb.) alapjaként kell az ítéletben ilyen ténymegállapításnak lennie s a releváns ténymegállapítások jogi értékelésének eredményeként mondja ki a bíróság zárótételül, végkövetkeztetésként a bűnösséget. Itt is hangsúlyozom, hogy nemcsak a bűncselekmény törvényi tényállásával, hanem az egész jogi megítéléssel (bűnösséget kizáró, megszüntető körülmények, a bűncselekmény társadalmi körülményei, enyhítő-súlyosbító körülmények stb.) kapcsolatos ténymegállapítások ide tartoznak.

Az elsőfokú bíróság ténymegállapításainak jogi értékelésénél már nem játszik szerepet a közvetlenség elve, amely az elsőfokú eljárás bizonyításfelvételi szakaszában döntő tényező. A jogi értékelés nem tartozik a bizonyításfelvételi tevékenységhez, ennél a közvetlenség elve nem biztosít helyesebb

⁵⁴ Megjegyezni szükséges, hogy tanulmányomban a jogi „értékelés” megjelölésen nem az idealista filozófia teleológikus, abszolút mértékhez viszonyított értékelő munkáját, hanem a jogilag minősítő, kvalifikáló tevékenységet értem. Erre a tevékenységre magát a „minősítés” megjelölést — annak egyéb irányú lefoglaltsága következtében — nem használhattam, az értékelésnek az általam használt értelmezése viszont a jogi terminológiában annyira általános, hogy használata mellett kellett döntenem.

A jelenlegi szóhasználatra: A btető koll. 38. sz. állásfoglalása pl. a szándékkal, gondatlansággal, tudattal, beszámíthatósággal „s más ilyen hasonlókat érintő megállapításokkal” kapcsolatban „a tényekről levont jogi következtetésekről” beszél (BH. III—1955. 91. o.), viszont azt, hogy valamely tényállás alapján az elkövető részéről a szándékosságot meg lehet-e állapítani „nem tény- hanem jogkérdésnek” tekinti. (Legf. Bír. törv. E. III 457/1955. BH. 796.) Megjegyzendő, hogy mindkét esetben kizárja a bíróság a döntés az értékelésből a tényelemek felülbírálatát s az elsőfokú bíróság által megállapított tényállásról, illetőleg ténymegállapításokról beszél.

⁵⁵ Pl. elsőbírósági ténymegállapítás, hogy vádlott a sértett zsebébe dugott pénztárcát egészen a zseb nyílásáig emelte, azonban sértett ezt észrevette és vádlott kezét éppen a zseb szájánál megragadta. Jogi értékelés, hogy ez kimeríti-e az „elvétel” fogalmát stb. Elsőbírósági ténymegállapítás, hogy a halált okozó ütéset megelőzőleg sértett hogyan közelítette meg vádlottat és milyen módon kezdte váratlanul, minden közvetlen előzmény nélkül őt ütlegetni. Jogi értékelés, hogy mindez megvalósítja-e a támadás fogalmát.

döntést. A másodfokú bíróság a jogi értékelést minden ilyen jellegű megkötéstől mentesen végezheti, s ebben a vonatkozásban nemcsak hatálytalaníthatja az elsőbírósági megállapítást, hanem annak helyébe a törvénynek megfelelő saját jogi meggyőződését állíthatja be, amely a magasabbfokú bíróságok helyesebb ítélezéséhez fűzött általános gyakorlati tapasztalat következtében az igazságszolgáltatási követelmények teljesítése szempontjából megnyugtatóbb. A jogi következtetések felülbírálata körében tehát a másodfokú bíróságot nem köti az elsőfokú ítélet, s a felülbírálat eredményeként hozott határozatnál a törvényesség áll fenn egyetlen, átfogó követelményként. Tétéles eljárási jogunkban a jogi következtetés felülbírálatának lehetősége nem vitás.

A bírói mérlegelés másik fontos esete, a büntetés kiszabásával kapcsolatban a társadalmi védőintézkedés büntetőpolitikailag az adott esetben helyes mértékének megállapítása mint az anyagi büntetőjogszabály törvényes alkalmazásának kérdése, tétéles törvényünk szerint (Bp. 204. § 1. bek.) szintén a másodbírósági felülbírálat alá tartozik. A büntetés kiszabás kapcsán elkövetett törvénysértések közül a leggyakoribb esetek a generális és speciális büntetési határok túllépése, a büntetésátváltoztatási szabályok megszegése, a bírósági intézkedések határainak megsértése, a súlyosbítási tilalom megszegése stb. A Bp. rendszerében a 204. § 2. bek.-ben foglalt rendelkezés megvédi a másodfokú bíróságot attól, hogy ezt a szabályt túlságosan mereven legyen kénytelen alkalmazni. Itt a másodbíróság felülbírálati tevékenységét törvényi szabály nem akadályozza, minden büntetés kiszabást felülbírálhat. A büntetés kiszabás megváltoztatását azonban a súlyosbítás tilalma korlátozza. A büntetés kiszabás felülbírálata egyidejűleg felelősségteljes feladatot is ró a másodfokú bíróságra. A bűncselekmény valamennyi elkövetési körülményének felderítése és elbírálása a másodbíróságot az ügy sztereotip, csupán a törvényi tényállás elemeire kiterjedő felderítésétől és így a bírói ítélezés mechanizálásától eltérítheti, s a bíróság nem intézheti érzéketlen gép módjára az elébe vitt eseteket. Az elsőfokú ítélet önkényesnek látszó megváltoztatása helyett az eset minden körülményét mérlegelő — szükség esetén a fel nem derített vonatkozásokra rámutató — és ezek alapján a büntetést egyéniesítő másodbírósági ítélet lehet csak a másodbírói helyes irányítás valóban meggyőző eszköze. Bírói gyakorlatunkban számos olyan döntés van, amely bizonyítja, hogy bíróságunk ebben az irányban halad és a törvényi tényállási elemek mellett az ügy elkövetésének körülményeit — a cselekmény indokai, elkövetési körülményei, a fennforgó enyhítő és súlyosbító körülmények stb. — részletesen felderíteni és az ítélezést ezekre alapítani törekszik.

A bírói mérlegelés felülbírálatával kapcsolatban befejezésül is hangsúlyozni kell, hogy bár a szocialista büntető eljárásban a helyes mérlegelés előfeltétele a formállogikailag helyes következtetés, a büntetőügyben a ténymegállapításokkal kapcsolatban hozott bírói döntés nem állhat pusztán formállogikai műveletből, szillogizmusok felállításából, következtetések mechanizált láncolatából. A sajátos bírói tevékenység alapvető vonása mindenképp az, hogy a valóságban végbement jelenségből a büntetőjogilag releváns adatokat keresi s az absztrakt törvényi tényállási elemeken mint szűrőn keresztül vizsgálja a valóságos történést. Itt is hangsúlyozni kell, hogy magát az egész cselekményt nem elvontan, hanem társadalmi összefüggéseiben kell vizsgálni s az ezzel kapcsolatos tények szintén a relevancia körébe esnek. Ezen belül azonban csak a jogi megítélés alá tartozó adat felderítése tartozik a bíró munkájához. Valahányszor az eljárás menetében a relevancia köre — akár a bűnösség meg-

állapításával, akár pedig a minősítés kérdésével kapcsolatosan — módosul, ennek megfelelően módosulnia kell a bíróság adatfeltáró tevékenységének is, mert az összes releváns jelenségek megfelelő kivizsgálásának célja a büntető-törvényi rendelkezés alkalmazása. A valóságnak megfelelő releváns adatok megállapításánál a bíróságnak következtetést csak ott szabad használnia, ahol közvetlen adatot megállapítani lehetetlen és a felhasznált következtetés zárótételét a bíróságnak mindig a valóságos élet tapasztalataival, a tudományos megállapítások eredményeivel kell ellenőriznie. Az a bírói feladat, hogy a törvényi tényállás elemeinek megfelelő tényadatokat kell azután jogi értékelés alá vonni, a jogi következtetés vonalán is a bíróság szocialista jogtudatát teszi egyik jelentős tényezővé. A bírói tevékenységnek e jellegzetességei folytán a szocialista eljárásban sohasem válhat a bírói tevékenység, az ítélezés tisztán és kizárólag mechanikus műveletté, a való élettől elvonatkoztatott következtetések láncolatává, lélek nélküli formalizmussá.⁵⁶

8. *A büntetőper részletmegoldásainak kidolgozása*, az egyszerű, hathatós, a konkrét ügyekben alkalmazható és mind a bíróság, mind pedig a felek önkényének gátat szabó eljárási formák kiépítése az egyik eszköze annak, hogy a büntető igazságszolgáltatás hatékony és meggyőző tényező legyen abban a küzdelemben, amelyet az emberi társadalom a bűnözés leküzdéséért folytat. A tárgyalt problémát — amint arra néhány helyen rámutattam — gyakorlati követelmények miatt is szükséges tovább elemezni. Ilyen kérdések — a teljesség igénye nélkül — a perorvoslati szervezet kiépítése, az orvosi és pszichológiai tudományok újabb eredményeinek felhasználása, illetőleg az ezzel kapcsolatos eljárásjogi garanciák kidolgozása a vádlott, tanúk stb. kihallgatásánál, a szóbeli vallomások nem írásos rögzítésének felhasználása a büntetőperben stb. stb. A ténymegállapítások felülbírálatának problémája csak egyik kis részletkérdése a büntető eljárás perorvoslati szakának, de bemutatása meggondolkoztató abban, hogy a szocialista társadalom legfőbb értékével: az emberrel való törődés — még ha az meg is sértette a társadalmi együttélés szabályait, de mert nevelhető és a társadalomba visszavezethető — milyen hatalmas méretű, folyamatos és fáradhatatlan, más tudományágak eredményeit állandóan figyelemmel kísérő kutatómunkát s mindezek eredményét a megfelelő időpontban leszűrő kodifikációs tevékenységet követel a büntető eljárás alá vont ember igazságának kiderítése s vele szemben — ha bűnös — szigorú, de igazságos, nevelőcélnak büntetés alkalmazása végett.

⁵⁶ A legújabb szocialista irodalomban a bírói tevékenység két, egymással szorosan összefüggő, de megkülönböztethető oldalára és a bírói tevékenységnek a formállogikai tevékenységet messze túlhaladó feladataira — a burzsoa felfogás megfelelő kritikájával — I. Sztrogovics, M. Sz., *Material'naja isztina i szudebnoe dokazatel'sztva v szovetszkom ugolovnom proceszszje*. Izd. Akad. SzSzsZR. Moszkva, 1955. különösen 12—14. o.